
Vladimír Rábik · Peter Labanc · Martin Tibenský

Slovenské

---

stredoveké dejiny

I.

---

fftu

Vysokoškolská učebnica
Trnava 2013

Recenzenti

Dr. h. c. Prof. PhDr. Richard Marsina, DrSc.
doc. Mgr. Miloš Marek, PhD.

Obsah

1. Úvod	7
1.1 Slovenské dejiny – vývoj a obsah pojmu	7
1.2 Chronológia slovenských stredovekých dejín	9
1.3 Slovania na území Slovenska	9
1.4 Etnogenéza Slovákov	10
2. Slovensko do polovice 9. storočia	11
2.1 Avari a Samova ríša	11
2.2 Nitrianske kniežatstvo	12
2.3 Vznik Veľkej Moravy	15
3. Slovensko ako súčasť Veľkej Moravy	16
3.1 Mojmír a Rastislav	16
3.2 Misia sv. Konštantína a Metoda	17
3.3 Nástup Svätopluka	19
4. Vrchol a pád Veľkej Moravy	21
4.1 Expanzia Veľkej Moravy	21
4.2 Bula <i>Industriae tuae</i>	21
4.3 Ovládnutie Čiech a Svätoplukova smrť	22
4.4 Zánik Veľkomoravskej ríše	23
4.5 Pramene k dejinám Nitrianskeho kniežatstva a Veľkej Moravy	24
5. Príchod Starých Maďarov	27
5.1 Starí Maďari	27
5.2 Nitrianske údelné vojvodstvo	29
5.3 Kristianizácia Starých Maďarov	30
5.4 Gejza a integrácia uhorských kmeňových kniežatstiev	31

Vydanie tejto vysokoškolskej učebnice vzniklo v rámci riešenia projektu *Inovatívne formy vzdelávania v transformujúcom sa univerzitnom vzdelávaní* (ITMS kód projektu 26110230028) – Príprava študijného programu *Medievalistika*, ktorý podporila Európska únia prostredníctvom Európskeho sociálneho fondu a MŠVV SR v rámci Operačného programu vzdelávanie. Text vznikol na Katedre histórie Filozofickej fakulty v Trnave.

© Vladimír Rábik, Peter Labanc, Martin Tibenský, 2013
© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013
ISBN 978-80-8082-599-7

6. Vznik Uhorského kráľovstva	32	11.4 Zmeny v hospodárskej a spoločenskej štruktúre obyvateľstva	64
6.1 Štefan I.	32	11.5 Štefan V.	65
6.2 Vývoj cirkevnej organizácie za vlády Štefana I.	35	12. Koniec Arpádovcov	67
6.3 Kríza Uhorského kráľovstva po smrti Štefana I.	36	12.1 Ladislav IV. – úpadok ústrednej kráľovskej moci	67
7. Uhorsko v druhej polovici 11. storočia	38	12.2 Ondrej III.	69
7.1 Ondrej I.	38	12.3 Korunovačná prísaha Ondreja III.	70
7.2 Belo I.	39	12.4 Opozícia voči Ondrejovi III.	70
7.3 Šalamún a Gejza I. – boj o korunu	40	Literatúra	72
7.4 Ladislav I.	41		
7.5 Pripojenie Chorvátska	42		
7.6 Zriadenie nových biskupstiev a kanonizácia prvých uhorských svätých	43		
8. Uhorsko v 12. storočí	44		
8.1 Koloman	44		
8.2 Kríza Uhorského kráľovstva v 12. storočí	46		
8.3 Uhorsko a druhá križiacka výprava	47		
9. Hospodársko-spoločenské pomery v Uhorskom kráľovstve v 11. – 12. storočí	49		
9.1 Organizácia štátu	49		
9.2 Sociálna organizácia štátu	50		
9.3 Cirkevná organizácia na území Slovenska v 11. – 12. storočí ...	52		
9.4 Vývin osídlenia na Slovensku v 11. – 12. storočí	53		
10. Belo III.	54		
10.1 Stabilizácia mocenskej pozície kráľa	54		
10.2 Uhorská kráľovská kancelária	55		
10.3 Imrich	56		
10.4 Ondrej II.	57		
10.4 Zlatá bula	58		
11. Belo IV.	61		
11.1 Mongolský vpád do Uhorského kráľovstva	61		
11.2 Boj o Babenberské dedičstvo	63		
11.3 Konflikt Bela IV. so synom Štefanom	64		

1. Úvod

1.1 Slovenské dejiny – vývoj a obsah pojmu

Obsah pojmu slovenské dejiny, v zmysle minulosti istého obyvateľstva, či územného celku ako ho poznáme dnes, sa vyvíjal postupne. Súvisí to s rozvojom slovenských dejín ako vedného odboru, ktorého začiatky možno hľadať v 17. storočí v diele Jakuba Jakobeá († 1654), českého exulanta, ktorý pôsobil v Prešove. V roku 1642 vydal v Levoči svoj *Živý opis slovenského národa*, ktorý sa však do dnešných dní nezachoval. Priamo poznáme len dodatok k dielu, báseň s názvom *Slzy a vzdychy národa slovenského*. Jakobeus sa v dobovom barokovom duchu snažil podať dejiny slovenského národa od biblických počiatkov – od potopy sveta. Slovákov pokladal za potomkov Noemovho syna Jafeta. Z Jakobeovho diela je zrejmé, že si bol ako Čech vedomý rozdielov medzi Slovákami a Čechmi, ktorých pokladal za samostatné národy a koncepciu slovenských dejín postavil na etnickom princípe.

Vo svojej všestrannej činnosti sa dejinám venoval aj astronóm Martin Sentiváni († 1705). Tento profesor Trnavskej univerzity vydal na prelome 17. a 18. storočia svoje trojväzkové encyklopedické dielo skrátene nazývané *Miscellanea*. Jedno z hesiel venoval Slovákom, ktorých pokladal za potomkov historických Jazygov. Túto príbuznosť dokladal okrem iného aj etymológiou mien oboch národov – Jazygovia/jazyk, Slováci/slovo.

Významné miesto v dejinách slovenskej historiografie má Ján Baltázár Magin († 1735), ktorý v roku 1728 vydal svoju *Obranu slávnej župy Trenčianskej a mesta tohože mena*, skrátene nazývanú ako *Apológia*. Dielo bolo odpoveďou na spis profesora Trnavskej univerzity Michala Benčíka, ktorý pokladal obyvateľov Trenčína a Trenčianskej župy za potomkov Svätopluka, ktorý predal svoju krajinu Maďarom. Z toho Benčík vyvodzoval, že sa tento ľud stal poddanským. Magin vo svojom diele zdôrazňoval rovnoprávnosť uhorských národov pričom za uhorský politický národ nepovažoval len Maďarov, ale všetky národy žijúce pod svätoštefanskou korunou.

K rozvoju pojmu slovenské dejiny prispel aj pedagóg Košickej univerzity a jeden zo zakladateľov uhorskej kritickéj historiografie, Samuel Timon († 1736). Vo svojich dielach (*Obraz starého Uhorska, Obraz nového Uhorska*, vyšli v Košiciach postupne v rokoch 1733 a 1734) rozoberal tzv. zmluvnú pohostinnú teóriu, podľa ktorej mali obyvatelia zanikajúcej Veľkej Moravy uzavrieť dohodu s prichádzajúcimi Maďarmi a vzájomnom spolunažívaní.

Autorom prvých zachovaných slovenských dejín je Juraj Papánek († 1802). Jeho *Dejiny slovenského národa* s podtitulom *O kráľovstve a kráľoch Slovákov* vyšlo v roku 1780. Papánek sa v nich odvolával na veľkomoravskú tradíciu u Slovákov a pravlast' Slovanov hľadal na území dnešného Slovenska. Výtah z Papánkovho diela pripravil v roku 1793 doliansky farár Juraj Fándly († 1811) pod názvom *Výtah z dejín slovenského národa*.

Monumentálne dielo o uhorských dejinách vytvoril Jonáš Záborský († 1876). Dokončil ho krátko pred svojou smrťou v rozsahu 1600 rukopisných strán. Záborský podal dejiny od počiatkov kráľovstva do čias vlády Žigmunda Luxemburského, veľkomoravskému obdobiu sa venoval iba v úvode, ktorý bol uverejnený v Letopise Matice slovenskej (1873, 1874). O Uhorsku konštatuje, že nie je iba kráľovstvom Maďarov, ale všetkých národov, ktoré v ňom žijú.

Na prelome 19. a 20. storočia sa koncepcii slovenských dejín venoval Július Botto († 1926). Vo svojom dvojväzkovom diele *Slováci, vývin ich národného povedomia* (1906, 1910) predstavil prvú modernú koncepciu národných dejín. Podľa Bottu možno o slovenských dejinách hovoriť iba v období Veľkej Moravy a potom až od 18. storočia v súvislosti so Slovenským národným obrozením. V medziobdobí podľa neho slovenské dejiny neexistujú, keďže Slováci nemali vlastný štát.

Celkovo možno povedať, že koncepcia pojmu slovenských dejín do prelomu 19. a 20. storočia stavala len na etnickom základe. Súvisí to s tým, že práve do tohto obdobia sa za samostatné vedné disciplíny pokladali dejiny štátnych celkov, resp. samostatných politických štruktúr. Z toho vyplýva, že slovenské dejiny boli chápané ako súčasť dejín Uhorska, a nie ako samostatný predmet.

Po prvej svetovej vojne sa začalo nové obdobie vývoja slovenskej historiografie a tým vlastne aj k transformácii pojmu slovenské dejiny. Nebol to však priamočiary vývoj. Zmysel samostatného vedného odboru Slovenské dejiny popieral Václav Chaloupecký († 1951), prvý profesor

československých dejín univerzity v Bratislave po jej založení. Vo svojich prácach obhajoval teóriu o neosídlenosti veľkej časti dnešného územia Slovenska, pričom za osídlené oblasti pokladal juhozápadné Slovensko po riekou Hron. Toto obyvateľstvo považoval za vetvu československého národa.

Na presadzovanie československých dejín (fakticky českých dejín s pridanými uhorskými reáliami) reagovali spočiatku Jozef Škultéty a Daniel Rapant. Práve v Rapantových prácach sa vykryštalizoval obsah pojmu slovenské dejiny, keď sa podľa neho sa stal ich nositeľom slovenský národ, ako jednotka nezávislá od politických útvarov.

Súčasná historická veda vymedzuje pojem Slovenské dejiny ako dejiny Slovenska (objektu) a Slovákov (subjektu). Sú vymedzené územím dnešného Slovenska, Slovenskej republiky, a teda všetkými obyvateľmi, ktorí obývali toto územie. V dôsledku tejto koncepcie sa súčasťou slovenských dejín stalo aj obdobie pred príchodom Slovanov na toto územie.

Do slovenských dejín zahrňujeme aj dejiny Slovákov mimo územia dnešnej Slovenskej republiky, napríklad slovenské enklávy v Rumunsku, Srbsku alebo slovenské dediny pričlenené k Poľsku.

1.2 Chronológia slovenských stredovekých dejín

Začiatok stredovekých slovenských dejín je vymedzený príchodom Slovanov na územie dnešného Slovenska v závere 5. storočia po Kr. Táto chronologická hranica korešponduje so začiatkom stredoveku v západnej Európe, kde v tom čase zanikla Západorímska ríša a na jej troskách vznikli viaceré štátne útvary, z nich najvýznamnejšia bola Franská ríša.

Za koniec slovenského stredoveku považujeme rok 1526, keď boli uhorské vojská pod vedením Ľudovíta II. Jagelovského porazené pri Moháči armádou osmanských Turkov. po tejto porážke nastúpili na uhorský trón Habsburgovci.

1.3 Slovania na území Slovenska

V staršom období, najmä pod vplyvom letopiscu Nestora, sa predpokladalo, že územie Slovenska patrilo k pravlasti Slovanov. od tejto autochtónnej teórie sa upustilo, pričom sa všeobecne prijíma, že Slovania začali na Slovensko postupne prenikať v druhej polovici 5. storočia. Dialo sa tak cez karpatské priesmyky, ktoré prekračovali bočné prúdy slovanskej expanzie

na západ z pravlasti Slovanov, z rozľahlého územia medzi Odrou a Dneprom. Tento proces nebol jednoliaty, ale prebiehal niekoľko desaťročí.

1.4 Etnogenéza Slovákov

Národ nemožno považovať za statickú kategóriu, na ktorú sa dajú aplikovať jednotné kritériá počas celého obdobia jeho trvania. Každé etnické spoločenstvo prechádza vývojom – etnogenézou pod vplyvom vnútorných a vonkajších okolností. Z toho vyplýva, že obsah pojmu národ je iný v období stredoveku a iný v 19. storočí.

Počiatky procesu etnogenézy sú zviazané s postupným sebauvedomovaním sa, ktorého základom je vymedzovanie sa istého spoločenstva voči inému (my – oni), poťažmo, uvedomenia si vlastnej odlišnosti od iných.

Počiatky etnogenézy Slovákov možno datovať do prelomu 5. a 6. storočia, keď sa Slovania stali dominantnými na území dnešného Slovenska. Prispelo k tomu nepochybne aj susedstvo Avarov, ktorí svojím tlakom iniciovali kmeňovú spoluprácu okolo stredného Dunaja – Samova ríše. Tento kmeňový zväz urýchlil rozpad pôvodných kmeňových štruktúr natoľko, že sa na začiatku 9. storočia objavuje v písomných prameňoch politický útvar Nitrianske kniežatstvo.

2. Slovensko do polovice 9. storočia

2.1 Avari a Samova ríša

Za nejasných okolností sa v prvej polovici 6. storočia vytvorila skupina nomádov nazývaných Avari. Prevažoval v nej najmä turkický element a spočiatku sídlili na sever od Kaukazu. V roku 558 požiadali byzantského cisára o povolenie usadiť sa v okolí delty Dunaja. V nasledujúcom období nachádzame Avarov v bezprostrednej blízkosti Byzantskej ríše, na ktorú pravidelne útočili. V tom čase si ich Longobardi privolali na pomoc proti Gepidom. Tí boli porazení a ich územie v Potisí zaujali Avari a zakrátko na to Longobardi odtiahli z avarského susedstva na sever Talianska (Lombradia).

Z novozaujatých území začali Avari podnikáť vojenské výpravy do Franskej ríše. Najväčší mocenský rozmach zažili Avari za vlády kagana Bajana († 602). Avšak v dôsledku vnútornej roztrieštenosti elít došlo v avarskom kmeňovom zväze ku kríze. Tú využili slovanské kmene žijúce v područí Avarov na povstanie, ktoré opisuje tzv. Fredegarova kronika, jediný prameň hovoriaci o prvom nadkmeňovom útvare Slovanov na strednom Dunaji.

Podľa kroniky sa na čelo búriacich sa Slovanov postavil v rokoch 623 – 624 franský kupec Samo, ktorý bol v tom čase medzi Slovanmi na obchodnej výprave. Vďaka Samovým úspechom si ho kmeňoví náčelníci zvolili za kráľa (626). Podľa franských análov, od 16. storočí nazývaných Fredegarovou kronikou, vládol Samo 35 rokov.

Presná lokalizácia Samovej ríše je prakticky nemožná. Všeobecne sa prijíma fakt, že jej jadro sa rozprestieralo na dnešnom západnom Slovensku, južnej Morave a severovýchodného Rakúska. Práve západné Slovensko mohlo byť ohniskom povstania Slovanov, ktorí museli najviac znášať avarské príkoria.

Pretrvávajúca kríza vo vnútri avarského zväzu poskytla priestor na stabilizáciu Samovej ríše, z čoho rezultovali snahy Slovanov získať

korist' na franskom území. Situácia vyvrcholila v roku 631/632, keď Slovania olúpili a zabili franských obchodníkov. Ako odvetu za odmietnutie náhrady podnikol franský kráľ Dagobert vojenské ťaženie proti Samovej ríši. Hlavnému voju velil aj sám Dagobert a paralelne s ním tiahli aj Longobardi a Alemáni. Práve Dagobertovo austrázijske vojsko utrpelo porážku pri Vogastisburgu, pohraničnej pevnosti Samovej ríše, ktorej lokalizácia nebola doteraz objasnená.

Po smrti Sama sa zväz s najväčšou pravdepodobnosťou rozpadol. Na konci 7. storočia nastal opätovný vzostup Avarského kaganátu, ktorý postupne ovládol slovanské kmeňové územia na svojom okraji. V súvislosti s tým dochádza u Avarov nielen k zmene materiálnej kultúry, ale aj presunu ich mocenského centra z Potisia do Panónie. V polovici 8. storočia došlo k zmene v politickej situácii vo Franskej ríši. Dynastiu Merovejovcov vystriedali Karolovci, ktorí postupne rozširovali svoju moc, okrem iného aj ovládnutím Bavorska. Tým sa koncom 8. storočia dostala do pozornosti Karola Veľkého aj Panónia. Niekoľkými vojenskými výpravami (posledná 796) sa franským vojskám podarilo zlikvidovať Avarský kaganát. Posledné zmienky o Avaroch sa viažu k rokom 805 a 822. Najprv žiadali Karola Veľkého o povolenie presťahovať sa, pretože ich údajne Slovania vytlačali z ich sídel a neskôr v roku 822 vzdali zástupcovia Avarov hold Ľudovítovi Pobožnému na sneme v Regensburgu. Po tom sa správy o Avaroch definitívne vytrácajú.

2.2 Nitrianske kniežatstvo

Priame informácie o vývoji v priestore nad stredným Dunajom od rozpadu Samovej ríše do začiatku 9. storočia nemáme zachované. Môžeme predpokladať, že slovanský kmeňový zväz pod vedením Sama urýchlil proces rozpadu kmeňových štruktúr a tým sa postupne vytvárali predpoklady pre vznik Moravského, poťažmo Nitrianskeho kniežatstva. Práve na miestach, kde sa rozprestierala centrálna časť Samovej ríše môžeme vďaka archeológii postrehnúť formovanie mocenských centier.

Koncom 8. storočia sa podarilo Karolovi Veľkému ovládnuť Panóniu a tým sa Franská ríša dostala do priameho kontaktu s naddunajskými Slovanmi. Po definitívnej porážke Avarov sa v roku 796 slúžila na brehu Dunaja cirkevná synoda, ktorej predsedal akvilejský patriarcha. Na nej sa určili zásady a koncepcia kristianizácie nových území, ktoré získala Franská

ríša. Môžeme predpokladať, že prinajmenšom v tom čase sa sformovali kniežatstvá Nitrianske a Moravské, ktoré po porážke Avarov boli ochotní uznať zvrchovanosť Franskej ríše. Ak by ju totiž neuznali, smerovali by do tohto priestoru ďalšie výpravy Karola Veľkého a jeho synov. O uznaní Karola za suveréna môže svedčiť termín kráľ používaný vôbec v slovanských jazykoch, ktorého pôvod je v mene panovníka Franskej ríše, Karola.

K roku 815 sa v Análoch kráľovstva Frankov zachovala správa o tom, že vyslanci Slovanov prišli na ríšsky snem do Paderbornu, kde vzdali hold cisárovi Ľudovítovi, synovi Karola Veľkého. Krátko na to došlo k rozdeleniu ríše (817) a syn Ľudovíta Pobožného, Ľudovít Nmec, dostal do správy územia Bavorov, Korutáncov, Čechov a okrem toho aj Avarov a Slovanov, ktorí sídlili na východ od Bavorska, kam môžeme zahrnúť aj oblasti naddunajských Slovanov.

Konkrétne písomná správa o území dnešného Slovenska sa viaže k roku 828, keď salzburský arcibiskup Adalrák vysvätil kostol nitrianskeho kniežatu Pribinovi na jeho dedičnom majetku nazývanom Nitrava. V tejto správe vystupuje Nitrianske kniežatstvo ako stabilizovaný a vyvinutý štátny útvar, ktorý už preklenul integračný proces kmeňov v tomto priestore. Tento predpoklad dokladá fakt, že Slovania v tomto priestore nezanechali pôvodné kmeňové názvy, aké sa zachovali v iných oblastiach osídlených Slovanmi (Čechy, Poľsko, Rus). Inými slovami integrácia kmeňových spoločenstiev v tomto priestore (okolo stredného Dunaja) pokročila oproti ostatným slovanským oblastiam natoľko, že západní autori počnúc 9. storočím už nezachytili ich pôvodné kmeňové názvy.

O Pribinovom Nitrianskom kniežatstve vieme málo. na základe archeologických nálezov môžeme predpokladať, že kniežatstvo zaberalo väčšinu územia juhozápadného Slovenska. Jeho západnou hranicou boli Malé a Biele Karpaty. na východe siahali hranice Nitrianska po Spiš, kde sa z tohto obdobia podarilo archeológom doložiť mocenské centrum pri Spišských Tomášovciach (Čingov), ktorého zánik sa dáva do súvislosti so záberom Nitrianska moravským Mojmirom.

Jedinou priamou písomnou správou o Nitrianskom kniežatstve je informácia zo *Spisu o obrátení Bavorov a Koruntáncov*. Podľa neho salzburský arcibiskup Adalrák v roku 828 vysvätil v Nitre kostol. Môžeme predpokladať, že to signalizovalo záverečnú, tretiu fázu kristianizácie nitrianskych elít, ktorá sa prejavovala trvalejšou sakrálnou architektúrou. Tieto stavby (kostoly) sa zároveň stávali aj regionálnym centrom cirkevnej správy, čo sa

v Nitre naplno ukázalo v erigovaní miestneho biskupstva v roku 880. Bol to hlavný kostol v Nitrianskom kniežatstve a na jeho čele stál archipresbyter, ktorý bol priamym zástupcom arcibiskupa v tejto oblasti. Podliehali mu ďalší presbyteri, ktorí pôsobili na jednotlivých veľmožských dvorcoch a hradiskách.

Veľa pozornosti sa venovalo motivácii stavby nitrianskeho kostola v súvislosti s tým, že Pribina v tom čase nebol kresťanom. Pokrstený bol až neskôr, potom, čo ušiel do Franskej ríše pred Mojmirom. Prvá teória vidí príčiny stavby kostola v prebiehajúcej kristianizačnej misii, ktorá dosiahla vyšší stupeň a ktorej Pribina poskytoval podporu bez toho, aby bol sám pokrstený. Druhá teória, najviac prijímaná, predpokladá, že kostol postavil Pribina pre svoju pravdepodobne bavorskú manželku a jej sprievod. Objavuje sa i predpoklad, že kostol bol postavený pre franských kupcov, ktorí pôsobili v Nitriansku.

Ďalší údaj o Pribinovi sa viaže k roku 833. Vtedy totiž musel ujsť pred Mojmirom, vládcom susedného Moravského kniežatstva. Došlo k vytvoreniu štátneho celku nazývaného Veľká Morava. Archeologické výskumy dokladajú približne v tom čase zánik niekoľkých dôležitých centrálnych hradísk, ako napr. Pobeďím alebo Čingov.

Pribina so svojou družinou najvernejších (500 členov) opustil Nitriansko a uchýlil sa k Ratbodovi, správcovi východnej marky, ktorý ho predstavil Ludovítovi Nemcovi. Vtedy kráľ nariadil, aby Pribina podstúpil katechumenát a bol pokrstený. Stalo sa tak v Traismaueri, v kostole sv. Martina. Celý tento proces Pribinovi naznačoval, že ho Frankovia zahrňajú do svojich politických plánov. Zakrátko však Pribina pravdepodobne kvôli nenaplneniu jeho očakávaní o reštitúciu nitrianskych nárokov odišiel k Bulharom, neskôr prešiel k Chorvátom a nakoniec k Salachovi, grófovi v Korutánsku. Ten ho opäť zmieril s Ratbodom a s Ludovítom Nemcom, ktorý krátko po tom (840) udelil Pribinovi do léna územie pri Blatenskom jazere. Pribina tu vybudoval nový hrad nazývaný Blatnohrad a toto formujúce sa kniežatstvo v roku 847 Ludovít Nemec prenechal Pribinovi do dedičného vlastníctva.

V tom období Pribina vystupuje v prameňoch ako suverénny vládca zvereného mu územia, knieža. Podľa torzovitých správ sa Pribina staral o svoju dŕžavu a snažil sa ju hospodársky zveľadiť. Jedným zo spôsobov bolo zahusťovanie osídlenia v jeho doméne. Predovšetkým si priviedol so sebou sprievod z Nitrianska a okrem toho tam usádzal aj nové obyvateľstvo,

predovšetkým slovanské. Pribinovo kniežatstvo siahalo na severe od horného toku rieky Ráby a zaberalo aj územie pri rieke Dráva. Ešte v 8. storočí v týchto oblastiach sídlili Avari, ale po ich zdecimovaní franskou mocou bolo osídlenie veľmi riedke.

Podobne ako v Nitre aj vo svojom novom kniežatstve nechal Pribina postaviť kostol, ktorý bol v roku 850 vysvätený salzburským arcibiskupom Liupramom. Pribinov kaplán bol zároveň povýšený na archipresbytera a stal sa tak najvyšším cirkevným predstaviteľom v Pribinovom kniežatstve a zástupcom arcibiskupovej právomoci. Po Pribinovej smrti v roku 861 sa stal jeho nástupcom jeho syn Kocel'.

2.3 Vznik Veľkej Moravy

Situácia v Moravskom kniežatstve bola veľmi podobná tej v Nitrianskom. Procesy v okolí rieky Moravy vieme dokladovať len na základe archeologických výskumov. Najneskôr v poslednej štvrtine 8. storočia vzniklo na Valoch pri Mikulčiciach centrálné hradisko, ktoré poukazuje na väčšiu regionálnu správu. Mojmíra preto treba považovať za najmenej druhého alebo tretieho v dynastickom slede.

V súvislosti s porážkou Avarov sa táto oblasť dostala do mocenskej závislosti na Franskej ríši. Aj na ňu sa vzťahovali uznesenia synody pri Dunaji z roku 796. V roku 829 došlo k rozdeleniu východných misijných oblastí okolo stredného Dunaja medzi Salzburg a Pasov. Územie na sever od Dunaja pripadlo pasovskému biskupovi. Neskoršia tradícia uvádza, že v roku 831 pokrstil pasovský biskup Regindard všetkých Moravanov.

V roku 832/833 došlo k vyhnaní Pribinu z Nitry. Nepoznáme presnú motiváciu Mojmíra, prečo sa podujal na túto akciu. Okrem mocenskej expanzie sa zvažuje aj vzájomný konflikt. Historická literatúra ponúka rozličné hodnotenia tejto udalosti. Starší historici predpokladali, že Pribina bol príbuzným Mojmíra. Ďalší hľadali príčiny vojenského záberu Nitrianska zo strany Mojmíra v snahe, na rozdiel od Pribinu, udržať si väčšiu nezávislosť od Franskej ríše.

3. Slovensko ako súčasť Veľkej Moravy

3.1 Mojmír a Rastislav

V roku 833 Mojmír vyhnal Pribinu z Nitry a stal sa vládcom nad oboma knížatstvami. Ďalšia správa o Mojmírovi pochádza až z roku 846. Podľa *Fuldských análov* na Veľkej Morave vypukli vnútorné nepokoje, zrejme dynastické spory, do ktorých zasiahol kráľ Ľudovít Nemec. Počas leta priťahol so svojím vojskom, zosadil Mojmíra a za knieža dosadil jeho synovca Rastislava. O samotnom Mojmírovi už nemáme ďalšie správy, nepoznáme žiadne podrobnosti z jeho života.

Správa z roku 846 poukazuje na fakt, že veľkomoravskí panovníci uznávali zvrchovanosť Franskej ríše. Avšak Rastislav, napriek tomu, že vďačil sa svoju vládu Ľudovítovi Nemcovi, snažil sa viesť nezávislú politiku. Prvým známym otvoreným prejavom neposlušnosti voči východofranskému kráľovi bolo prijatie veľmoža Albgisa, ktorý upadol do nemilosti. Albgisov prípad prerokovávala aj mohučská cirkevná synoda v roku 852, ktorá pri tejto príležitosti konštatovala, že kresťanstvo na Morave je ešte surové, hrubé.

Samostatná Rastislavova politika sa prejavila aj na prelome rokov 853/854, keď vo východnej marke vypuklo povstanie proti Ľudovítovi Nemcovi, ktoré podporil aj Rastislav. Následne na Veľkú Moravu smerovalo niekoľko vojenských výprav východofranského vojska. V roku 855 podnikol Ľudovít Nemec veľké ťaženie proti Rastislavovi, ktorého prinútil stiahnuť sa do opevnenia. Ľudovít sa neodhodlal hrad dobýjať a pustošil iba okolitý kraj. Na postupne ustupujúce vojsko Ľudovíta dorážali Rastislavove vojská a neskôr oplatili Ľudovítovu výpravu plienením majetkov vo Východnej marke. Boje podobného charakteru, keď sa Ľudovítovi nepodarilo Rastislava poraziť, pokračovali až do roku 859, keď uzavreli vzájomný mier. Rastislav formálne zložil východofranskému kráľovi vazalský sľub, ale zároveň získal nezávislejšie postavenie.

V roku 861 sa Rastislav znovu angažoval vo vzbuře proti Ľudovítovi Nemcovi, ktorú tentokrát zorganizoval jeho syn Karloman. Rastislav sa so svojím vojskom zúčastnil na výprave proti Ľudovítovi. V súvislosti s touto vzburou *Bertiniánske anály* označujú Rastislava ako menšieho kráľa (*regulus*) oproti franským kráľom (*rex*).

Na strane Ľudovíta v tom čase bojoval aj Pribina, ktorého Rastislav napadol. Neskôr sa s Pribinom už nestretávame, nahradil ho jeho syn Kocel. Vojenské šarvátky prebiehali približne do roku 864, keď Ľudovít Nemec neúspešne obliehal Devín. To mu zabránilo k podrobeniu Veľkej Moravy a jej pretvoreniu na ďalšiu pohraničnú marku Východofranskej ríše. Vzápätí došlo k uzavretiu mieru, ktorý opäť posilňoval postavenie Rastislava. Samotný Karloman však nezískal nič.

3.2 Misia sv. Konštantína a Metoda

Rastislav sa snažil získať väčšiu nezávislosť od Východofranskej ríše aj formou cirkevno-právnej emancipácie, keďže franskí kňazi boli dôležitým nástrojom mocenskej politiky Východofranskej ríše. Niekedy v roku 861 oslovil Rastislav pápeža so žiadosťou o vyslanie misionárov, ktorí by hlásali vieru v reči jeho ľudu. Nepoznáme odpoveď vtedajšieho pápeža Mikuláša I., ani jeho postoj k tejto prosbe. S rovnakou prosbou sa Rastislav obrátil v roku 862 aj na byzantského cisára Michala III. Znenie listu sa zachovalo v *Živote sv. Konštantína* a z neho vieme, že už v predchádzajúcom období pôsobili na Veľkej Morave misionári z nemeckých krajín, z Talianska a z území patriacich Byzancii. Inšpirátorom pre túto Rastislavovu prosbu mohol byť jeden z tu pôsobiacich byzantských misionárov, keďže list adresovaný cisárovi bol pôvodne napísaný v gréčtine, jazyku, v ktorom sa viedla oficiálna komunikácia s byzantským cisárom.

Cisár Rastislavovej prosbe vyhovel len sčasti. Nevyslal, ako žiadal Rastislav, biskupov, ale dvoch vzdelaných bratov, z ktorých bol kňazom iba jeden a ktorí už mali misionárske skúsenosti. Konštantín a Metod prišli na Moravu v polovici roka 863.

Konštantín sa narodil okolo rokov 827 – 828. Z jeho životopisu vieme, že už predtým sa zúčastnil misie u Arabov a neskôr aj u Chazarov v oblasti nad Čiernym morom. Počas tejto druhej misie sa mu podarilo nájsť ostatky sv. Klimenta, štvrtého rímskeho biskupa v poradí.

Konštantín, ako misionár – diplomat, bol po návrate od Chazarov poverený ďalšou misiou. Tento spôsob diplomacie bol vlastný tzv. Fotiovej renesancii, a práve jedným z členov Fotiovhokruhu bol aj Konštantín.

Konštantínov brat Metod sa narodil asi okolo roku 813. Mal právnické vzdelanie a spočiatku zastával funkciu stratéga, vojenského a civilného správcu byzantskej správnej oblasti. Neskôr sa jej vzdal a vstúpil do kláštora na hore Olymp, kde sa neskôr stal opátom. V tomto kláštore prijal meno Metod, predtým sa volal Michal. Pravdepodobne v kláštore prijal nižšie svätenia (igumenát). Bratia pochádzali zo Solúna (Thessalonike), ktorého okolie bolo už od 5. storočia osídlené slovanským obyvateľstvom. Odtiaľ mali skúsenosť so slovanskou rečou a práve táto reč solúnskych Slovanov sa stala základom pre literárny jazyk – staroslovienčinu.

Po príchode na Veľkú Moravu vybudovali bratia školu a vytvorili tak intelektuálne zázemie misie. Zaviedli slovanskú liturgiu a pokračovali v prekladoch bohoslužobných kníh a ďalších liturgických pomôcok. Touto činnosťou sa nepochybne misia dostala do konfliktu s franskými kňazmi a môžeme predpokladať, že niekoľkí z nich boli vyhnaní.

Liturgia, ktorú zaviedli Konštantín a Metod na Veľkej Morave v staroslovienčine, nebola byzantská. Základ tvorila tzv. liturgia sv. Petra, ktorú slúžili v staroslovienčine a doplnili ju o určité prvky liturgie sv. Jána Zlatoústeho. V tomto prístupe možno sledovať koncepciu misie Konštantína a Metoda, ktorí sa nesnažili vytvoriť z Veľkej Moravy súčasť byzantského sveta, ale ponechali priestor na autonómny vývoj, čo súviselo so štátnou koncepciou formovanou Rastislavom a neskôr Svätoplukom.

Po niekoľkých rokoch intenzívnej činnosti sa Konštantín a Metod rozhodli prvých adeptov vysvätiť za kňazov. V roku 867 vyrazili spolu so sprievodom smerom do Benátok a cestou sa zastavili u Kocel'a, ktorý im zveril 50 žiakov, aby ich dali vysvätiť za kňazov pre jeho kniežatstvo. U týchto klerikov musíme predpokladať predchádzajúce teologické štúdiá, pravdepodobne pod vedením miestneho archipresbytera. Nevieme presne povedať, kam mali bratia pôvodne namierené. Pravdepodobne sa chceli vrátiť do Konštantínopolu, ale v Benátkach sa dozvedeli o štátnom prevrate v Byzantskej ríši, vďaka ktorému bol Fotios zbavený úradu a Michal III. zavraždený.

V súvislosti s pobytom v Benátkach sa prvýkrát objavuje správa o otvorenom konflikte medzi Konštantínom a Metodom na jednej strane a zástupcami latinského kléru, ktorí ich obvinili pred akvilejským patriarchom z herézy. Dôvodom na obvinenie bolo používanie staroslovienčiny

v liturgii. Tento spor, z ktorého víťazne vyšli Konštantín a Metod, sa zvykne označovať ako Benátska dišputa. Pri tejto príležitosti ich pápež Mikuláš I. pozval do Ríma, avšak skôr ako dorazili do Ríma, pápež zomrel a privítal ich nový pápež Hadrián II. Istú úlohu tu zohral aj fakt, že bratia niesli so sebou aj ostatky sv. Klimenta, pápeža.

Pápež Hadrián II. vysvätil Konštantína za biskupa a schválil liturgiu. Konštantín však počas pobytu v Ríme ochorel a vstúpil do byzantského kláštora v Ríme, kde prijal rehoľné meno Cyril a krátko potom, 14. februára 869 v ňom umrel. Ihneď po jeho smrti, ešte v roku 869, bol spísaný jeho *Život*.

Po týchto udalostiach prijal Metod biskupské svätenie a spolu s učeníkmi z Veľkej Moravy a od Kocel'a sa vybral na spiatočnú cestu. Zastavil sa u Kocel'a, ktorý však nebol spokojný s tým, že Metod bol vysvätený iba za biskupa, pretože Pribinov syn sledoval rovnaké ciele ako Rastislav – cirkevno-právnu nezávislosť od Východofranskej ríše. V praxi to znamenalo zriadenie samostatnej cirkevnej provincie – arcibiskupstva. Metod sa preto s poverením Kocel'a vrátil späť do Ríma, kde ho pápež vysvätil na arcibiskupa a zároveň mu udelil titul pápežského legáta. Metod sa nestal sídelným arcibiskupom, ale vymenoval ho za titulárneho arcibiskupa sriemskeho. Metod sa tým dostal do priameho konfliktu so salzburským a pasovským arcibiskupom, poťažmo biskupom. Obe biskupstvá si podľa záverov synody z roku 796 a rozdelenia sfér z roku 829 robili nároky na misijnú činnosť v Panónii, ktorej titulárnym arcibiskupom sa stal práve Metod. Pri jeho opätovnom návrate bol Metod zajatý svojimi odporcami, franskými kňazmi a biskupmi a bol držaný tri roky v internácii v niektorom z kláštorov.

3.3 Nástup Svätopluka

V čase pobytu Konštantína a Metoda v Ríme a počas Metodovej internácie došlo na Veľkej Morave k vnútornej dynastickej kríze. V roku 869 začal Ľudovít Nemec ďalšie vojenské ťaženie. Jeden z prúdov viedol jeho Karloman, ktorý napadol Svätopluka v Nitre. Franské vojská síce spustošili Nitriansko, ale vojensky bol úspešnejší Svätopluk. Výsledkom ťaženia bol mier, dôsledkom ktorého sa Svätopluk zveril do ochrany Ľudovítovi Nemcovi. Ďalší voj smeroval do centra k Rastislavovi, ktorý mu spôsobil veľké škody.

Vzápätí však došlo medzi Rastislavom a Svätoplukom k sporom. Ich presnú príčinu nepoznáme. Vieme len, že sa Rastislav pokúsil Svätopluka

zajať, ale ten Rastislavovu lešť odhalil, svojho soka zajal a odovzdal ho do rúk Karlomana. Ten ho prenechal otcovi, ktorý ho nechal oslepiť a odsúdil ho na doživotné väzenie. Ďalšie informácie o osude Rastislava sa nám už nazachovali.

Po zajatí Rastislava Svätopluk predpokladal, že zaujme veľkomoravský trón. Karloman sa však snažil oslabiť mocenskú pozíciu silnejúcej Veľkej Moravy a preto Svätopluka ponechal vo svojom domácom väzení a ako správcom vyslal Engelšalka a Viliama.

Zajatie Metoda trvalo tri roky. Až v marci 873 pápež Ján VIII. pohrozil exkomunikáciou tým, ktorí boli za jeho väznenie zodpovední. Medzi tým sa vyriešila situácia aj na Veľkej Morave. V roku 871 vypuklo proti bavorskej správe povstanie, na čele ktorého bol člen mojmírovskej dynastie, kňaz Slavomír. V júli 871 vyslal Karloman Svätopluka aj s bavorským vojskom, aby čelil tejto vzbure. Došlo však k spojeniu Slavomíra a Svätopluka a spoločne sa obrátili proti bavorským vojskám. Aj v nasledujúcich rokoch smerovali na Veľkú Moravu viaceré vojenské výpravy franských vojsk, ale Svätopluk dokázal odolať týmto útokom. Obdobie bojov medzi Ľudovítom Nemcom a Svätoplukom trvalo do roku 873, keď došlo k prvým rokovaniam. O rok neskôr (874) došlo k uzavretiu mieru vo Forchheime. Svätopluk uznal Ľudovíta a zaviazal sa platiť mu tribút. Mierom dosiahol Svätopluk pokoj na západnej a juhozápadnej hranici Veľkej Moravy.

4. Vrchol a pád Veľkej Moravy

4.1 Expanzia Veľkej Moravy

Forchheimským mierom sa podarilo Svätoplukovi uvoľniť sily sústredené v konflikte s Východofranskou ríšou. V nasledujúcich rokoch sa mu podarilo rozšíriť moc do okolitých slovanských krajín.

Fuldské anály nám k roku 871 zanechali informáciu o Moravanmi vyhostenej svadbe s dcérou akéhosi kniežata z Čiech. Môžeme predpokladať, že išlo o Svätoplukov sobáš so Svätožizňou, azda sestrou Přemyslovca Bořivoja. Tým získal príbuzenstvo najvýznamnejší kniežací rod v Čechách.

Vďaka upokojeniu situácie v strednej Európe mohol Svätopluk stabilizovať krajinu a sústredil svoju pozornosť na okolité krajiny. Svätoplukova expanzia najprv smerovala na severovýchod. Podarilo sa mu ovládnuť Visliansko a podľa *Života sv. Metoda* prinútil tamojšieho vládcu prijať krst. Správa z tohto prameňa nás informuje aj o ďalšom Svätoplukovom výboji proti pohanom. Smeroval pravdepodobne do Potisia.

4.2 Bula *Industriae tuae*

V roku 873 bol Metod po intervencii pápeža prepustený z väzenia. Vrátil sa na Veľkú Moravu a pokračoval v misii. Bol však pred pápežom opäť obžalovaný, ktorý ho pozval do Ríma, aby obhájlil svoju pravovernosť. Pápež Ján VIII. potvrdil arcibiskupskú hodnosť Metoda a vydal v roku 880 bulu *Industriae tuae*, ktorou menoval Metoda za arcibiskupa moravského a tak vytvoril samostatnú arcidiecézu. V rámci nej bolo zriadené nové biskupstvo v Nitre, ktorého prvým biskupom sa stal Viching – benediktínsky mních, pravdepodobne pôvodom z Regensburgu a člen konventu na Zobore. Pápež zároveň povolil sláviť sloviensku liturgiu, ale Svätoplukovi povolil, aby, ak bude chcieť, liturgiu počúval v latinskom jazyku.

Bližšie podrobnosti o cirkevnej topografii Veľkej Moravy nepoznáme. Metod mal vyhľadať ďalšie vhodné miesta pre zriadenie biskupstiev a kandidátov na ich stolce. Z neskorších správ vieme, že na Veľkej Morave boli arcibiskupovi podriadené tri biskupstvá. O sídlach dvoch existujú len dohady.

Pápež Ján VIII. označil Svätopluka za svojho duchovného syna a celú Veľkú Moravu vzal pod ochranu sv. Petra. V praxi to znamenalo, že Svätoplukova ríša sa pred pápežskou kúriou dostala na úroveň Východofranskej ríše. To sa odrazilo aj v titulovaní Svätopluka ako kráľa v pápežskom liste v roku 885 a neskôr aj v kronike Reginona z Prumu.

Hlavným Metodovým oponentom na Veľkej Morave bol nitriansky biskup Viching. Krátko po vydaní buly *Industriae tuae* sfalšoval pápežský list, podľa ktorého ho pápež poveril obnovením latinskej liturgie. V dôsledku vzájomných sporov Metod v roku 884 Vichinga exkomunikoval a ten vzápätí odišiel do Ríma k pápežovi. V septembri zvolený pápež Štefan V. pod dojmom Vichingovho svedectva znova predvolal Metoda do Ríma, ktorý však krátko umrel (6. apríla 885). Za svojho nástupcu síce určil Gorazda, ale po jeho smrti boli žiaci nútení opustiť Veľkú Moravu. Časť z nich odišla do Bulharska, Čiech a Chorvátska.

Moravský arcibiskupský stolec zostal vakantný a Viching zostal jediným biskupom na Veľkej Morave. Neskôr došlo k rozporu aj medzi ním a Svätoplukom a benediktín Viching ušiel do Východofranskej ríše, kde zomrel na dvore kráľa Arnulfa ako jeho kancelár.

4.3 Ovládnutie Čiech a Svätoplukova smrť

Už na začiatku svojej vlády nadviazal Svätopluk dynastické zväzky s českými Přemyslovcami. V polovici osemdesiatych rokov ovládol Čechy, nad ktorými poveril vládou Bořivoja, zrejme svojho zaťa, nedávno pokrsteného Metodom. S povolením Svätopluka potom v Čechách vládol do svojej smrti (okolo 888). Svätopluk sa stal poručníkom dvoch maloletých Bořivojových synov – Spytihneva a Vratislava. K dohode s východofranským panovníkom došlo až v roku 890. Arnulf vtedy síce súhlasil so Svätoplukovou vládou v Čechách, napriek tomu však vzájomné napätie pokračovalo. K roku 892 sa zachovala správa o vzájomných bojoch, ktorých sa zúčastnili už aj Starí Maďari, poťažmo ich samostatné nomádske skupiny. Týmto fransko-maďarským útokom sa Svätoplukovi podarilo ubrániť, ale do určitej miery predznačili udalosti najbližšieho obdobia.

Svätopluk krátko zomrel a zachovali sa dve verzie konca jeho života. Pražsky dekan Kosmas nám vo svojej kronike zanechal správu o tom, čo počul o Svätoplukovi na svojej ceste do Ostrihomu na konci 11. storočia. Z ľudového rozprávania zachytil informáciu, že Svätopluk zmizol uprostred vojska bez toho, aby sa neskôr objavil. Kosmas zapísal aj verziu, ktorú počul v benediktínskom kláštore na Zobore. Podľa nej sa na sklonku života stal zo Svätopluka pustovník. Uhorská kronikárska tradícia, počnúc *Gesta Hungarorum vetera*, opisujúca príchod Maďarov do Karpatskej kotliny, podáva tradíciu, podľa ktorej vládca Veľkej Moravy zahynul pri obrane ríše v bitke s maďarským kmeňovým zväzom.

Ani z jedného prameňa, kroniky, legendy, či eposu, nepoznáme rozvinutejšiu verziu skonu Svätopluka. Všetky informácie máme z diel primárne sa venujúcim iným politickým elitám a svedectvá zachytené o Svätoplukovi sú v nich zmieňované iba úchytkom. Faktom však zostáva, že povest o Svätoplukovi bola v 12. storočí živá nielen u zoborských benediktínov, ale aj medzi ľuďmi na oboch stranách stredného Dunaja. Táto skutočnosť poukazuje nielen na biologickú, ale aj kultúrnu kontinuitu nitrianskeho osídlenia po 9. storočí.

4.4 Zánik Veľkomoravskej ríše

V roku 894 Svätopluk zomrel a po vzájomných konfliktoch jeho synov Svätopluka II. a Mojmíra II. sa presadil mladší Mojmír. Počas dynastických sporov začínajú čoraz častejšie prenikať do Karpatskej kotliny Starí Maďari. Od Moravskej ríše sa odtrhli aj Čechy, ktoré uznali zvrchovanosť Arnulfa a zverili sa mu do ochrany. Konflikt Svätoplukových synov trval do roku 899. Vojsko Arnulfa dobylo časť Nitrianska, ale Svätopluk už v prameňoch nevystupuje. Práve v roku 899 požiadal Mojmír II. pápeža o obnovenie moravskej cirkevnej provincie. Pápež vyslal arcibiskupa Jána a biskupov Daniela a Benedikta, aby vysvätili štyroch biskupov. V roku 901 došlo k vzájomnému zmiereniu medzi Východofranskou ríšou a Veľkou Moravou. Dôvodom bol spoločný nepriateľ – Starí Maďari.

Práve v roku 901 boli Starí Maďari porazení v Korutánsku. O rok neskôr napadli Moravu, ktorej prišli na pomoc Bavori. Tých Maďari porazili, ale následne utrpeli porážku od veľkomoravských vojsk. Tú sa snažili odplatiť v roku 903, keď vpadli do Bavorska. Situácia v rokoch 904 – 905 bola na Veľkej Morave ešte konsolidovaná. Poukazuje na to tzv. *Raffenstettenský*

colný tarif – dohoda o mýtach a clách na obchodnej ceste z Bavorska na Moravu a do Čiech.

V roku 907 sa odohrala bitka pri Bratislave, kde Starí Maďari porazili hotovosti z Bavorska, Čiech a Východnej marky. V tejto bitke už nebojovali organizované veľkomoravské vojská, čo znamená, že Veľká Morava ako politický subjekt už neexistovala.

4.5 Pramene k dejinám Nitrianskeho kniežatstva a Veľkej Moravy

Všeobecne delíme pramene na dve skupiny: rozprávacie a diplomatické. Okrem toho možno pramene k veľkomoravskému obdobiu rozdeliť podľa pôvodu (proveniencie), prípadne podľa jazyka, v ktorom sú napísané. Z nich dominuje latinčina, pretože Veľká Morava ako mocenský činiteľ v stredoeurópskom prostredí prichádzala do kontaktu najmä s Franskou ríšou a Rómom. Zachovali sa aj pramene v gréčtine a starosloviencine.

Najvýznamnejšou skupinou prameňov k dejinám Veľkej Moravy sú hagiografie – legendy, životopisy svätcov. Najbohatšie na informácie sú *Život sv. Konštantína* a *Život sv. Metoda*, ktoré bývajú v staršej literatúre označované ako Moravsko-panónske legendy. Zachovali sa aj *Život sv. Numa*, *Život sv. Klimenta*, *Traktát mnícha Chrabra o slovanskom písme* a ďalšie. Tieto legendy zapadajú do tzv. kultu sedmopočetníkov – Konštantína, Metoda a ich najbližších spolupracovníkov.

Približne polstoročie po páde Veľkej Moravy vznikol spis *O spravovaní ríše*. Jeho autorom je byzantský Konštantín Porfyrogenetos.

Z naračných prameňov latinskej proveniencie sú dôležité najmä anály a kroniky, ktoré vznikli na území Franskej ríše. Záznamy z 9. storočia sa zachovali pomerne dobre. Medzi najvýznamnejšie patria *Fuldské anály*, ktoré zachytávajú udalosti vo vzťahu k Veľkej Morave v rokoch 846 až 902. Obsahujú najviac informácií k Veľkej Morave.

Medzi významné pramene podobného druhu radíme aj anály *Bertiniánske*, *Xantenské*, *Saintgalenské*, či *Kroniku Reginona z Prümu*. Počtom informácií sú skromnejšie, ale prinášajú k niektorým udalostiam podrobnejšie správy ako Fuldské anály a navyše niekedy z iného pohľadu. Veľká Morava bola totiž súperom Franskej ríše a v tomto duchu sú anály aj koncipované. Tendenčne opisujú konflikty medzi vládmami Veľkej Moravy a Franskej ríše v prospech svojich panovníkov. Z tohto pohľadu je zaujímavá *Kronika opáta Reginona z Prümu*, ktorý zomrel v roku 910. Podáva

vo viacerých prípadoch odlišnú interpretáciu udalostí vo fransko-moravských vzťahoch, najmä tých, ktoré súvisia so zánikom Veľkej Moravy a s vpádom Starých Maďarov.

Veľmi cenný je *Spis o obrátení Bavorov a Korutáncov*, ktorý bol napísaný niekedy okolo roku 870 na dvore salzburského arcibiskupa, aby obhájl nároky jeho arcibiskupstva na územie Veľkej Moravy ako jeho misijnej oblasti. Vznikol v čase, keď bol Metod v zajatí franských kňazov. Je skoncipovaný tendenčne v prospech nárokov salzburských arcibiskupov na misijné pôsobenie nad stredným Dunajom. V tomto spise sa zachovala jediná písomná správa o Pribinovi a o vysvätení kostola v jeho kniežacom sídle nazývanom Nitrava. Datovanie tejto udalosti sa ustálilo na rok 828. Táto udalosť je v spise uvedená preto, aby sa zdôraznilo, že salzburský arcibiskup Adalrám pôsobil na tomto území skôr, ako Konštantín a Metod.

Špeciálnu skupinu prameňov tvoria spisy slúžiace obchodníkom a cestovateľom ako zdroj informácií o vzdialených krajinách. Viacero ich vzniklo v arabskom prostredí, napr. správa arabského geografa *Ibn Rusta*, *Peržana Gardíniho*, ktoré pochádzajú niekedy zo začiatku 10. storočia, ale čerpajú údaje zo starších správ. Podobné pramene vznikali aj na západe Európy. V 9. storočí vznikol na dvore Alfréda Veľkého († 901) tzv. *Staroanglický Orózius*. Podobný spis vznikol aj v Bavorsku. Známý je pod menom *Bavorský geograf* a okrem iného podáva opis miest a krajín, ktoré ležia severne od Dunaja. Tento spis uvádza dvojakých Moravanov. Prví mali jedenásť hradskej miest a druhí ich mali tridsať. Tieto údaje opisujú ten istý štátny celok v dvoch obdobiach. Prvý údaj vznikol pravdepodobne okolo roku 850 a počet jedenástich centrálnych hradísk potvrdzuje aj archeológia. Druhá informácia vznikla v osemdesiatych rokoch 9. storočia.

Osobitnou skupinou prameňov sú pramene právne a liturgické. Z tohto obdobia sa zachoval *Franský penitenciál*, ktorý poskytuje vzácne informácie k procesu kristianizácie a liturgickej praxi v oblasti stredného Dunaja. K prameňom právnej povahy radíme *Príkazy svätých otcov*, *Napomenutia vládarom*, či *Súdny zákon pre laikov*.

Medzi liturgické pamiatky týkajúce sa veľkomoravského obdobia patria aj tzv. *Kyjevské listy*, obsahujúce časť staroslovienskej liturgie, ktorá pravdepodobne vznikla až na území Bulharska, krátko po tom, čo boli Metodovi žiaci vyhnaní z Veľkej Moravy (885). Podobného charakteru sú aj tzv. *Frizinské zlomky*. Netýkajú sa síce priamo územia Veľkej Moravy, ale majú istú vypovedaciu hodnotu, keďže sa viažu so slovanským kniežatstvom

na území dnešného Korutánska, obdobným akému vládol Pribina a po ňom jeho syn Kocel a ktoré tiež patrilo do cirkevnej provincie Moravského arcibiskupstva po roku 880. Tieto zlomky sa zachovali v latinčine, ale ide o preklad zo staroslovenčiny.

Pozoruhodným prameňom je tzv. *Cividalský evanjeliár*. Je nazvaný podľa benediktínskeho opátstva v Cividale v severnom Taliansku na dôležitej pútnickej trase do Ríma. Ide o kódex z prelomu 4. a 5. storočia obsahujúci zápisy mien pútnikov, ktorí sa zastavili kláštore. Niekoľko zápisov sa týka aj osôb z nášho územia. Najväčšia koncentrácia je z obdobia rokov 885 – 890. Nájdeme medzi nimi Svätopluka, jeho manželku Svätožizňu, či jediný písomný doklad o ich synovi Preslavovi. V evanjeliári je záznam aj o Kocelovi a ďalších veľmožoch z okolitých kniežatstiev.

Druhou veľkou skupinou sú diplomatické pramene (listy a listiny). Vo väčšej miere ide o korešpondenciu pápežov adresovanú na Veľkú Moravu, jej vládcom a cirkevným hodnostárom (najmä Svätoplukovi a Metodovi). Celkovo sa pre 9. storočie zachovalo približne štyridsať diplomatických jednotiek týkajúcich sa veľkomoravských dejín.

5. Príchod Starých Maďarov

5.1 Starí Maďari

Starí Maďari predstavujú v histórii strednej Európy pozoruhodný fenomén. Ich pôvod možno hľadať v oblastiach na východ od Uralu. Po rozdelení tejto ugrofínskej skupiny národov sa jej východná časť presídlila do oblastí medzi Ural a Volgu. Približne v polovici prvého tisícročia po Kristovi sa predkovia Maďarov dostali do oblasti Kaukazu. Počas tohto obdobia sa dostali do vplyvu Chazarov. Neskôr sa z etník Chazarskej ríše odštiepili tri kmene, ktoré potom zohrali v kmeňovom zväze Maďarov vedúcu úlohu. Tým sa vlastne vytvoril turkicko-ugrofínsky polonomádsky kmeňový zväz, ktorý sídlil okolo dolného Dunaja na pobreží Čierneho mora. Bezprostrednou príčinou presunu zväzu do Karpatskej kotliny bol útok Pečenehov proti kmeňovému územiu. V tom čase totiž hlavná vojenská sila bojovala spolu s Byzantskou ríšou proti Bulharom. Po týchto udalostiach sa začali Starí Maďari presúvať cez karpatské priesmyky a postupne obsadili východnú časť Karpatskej kotliny. Predpokladá sa, že celkový počet nových prisťahovalcov dosahoval takmer štvrt milióna ľudí.

Od Konštantína Porfyrogeneta sa dozvedáme názvy jednotlivých kmeňov, ktoré tvorili zväz Starých Maďarov (okrem turkických Kovarov ugrofínske kmene Megyer, Nyék, Kürt-Gyarmat, Tarján, Keszi, Kér, Jenő). Každý z jednotlivých kmeňov získaval po usadení vlastné územie – doménu, v ktorej si vytvoril vlastnú mocenskú štruktúru. Z týchto staromaďarských kmeňov sa stal postupne dominantným kmeň Megyer spojený s Kovarmi. Náčelníci tohto kmeňa sa zároveň stali náčelníkmi celého kmeňového zväzu. V nasledujúcom období sa im postupne podarilo asimilovať všetky ostatné etnické príbuzné spoločenstvá. Začalo sa tak diať už v priebehu 10. storočia, ale asimilácia sa urýchlila najmä za kráľa Štefana I. Tento proces bol sprevádzaný násilím, keď po vojenskej porážke jednotlivých kniežat dochádzalo k nútenému presídľovaniu kmeňových príslušníkov a ich rozptýleniu

v etnicky cudzom prostredí. Na území Slovenska sa tento postup prejavil vznikom niekoľkých sídel nesúcich vo svojich pomenovaniach odkazy na názvy pôvodných kmeňov (Kesov, Kýr, Meder, Terany a pod.). Následne boli tieto už malé etnické spoločenstvá vystavené etnickej asimilácii.

Spomenutý kmeň Megyer pravdepodobne obsadil po zániku Moravskej ríše najvyspelejšiu časť tunajšieho sídelného priestoru – Nitriansko a oblasť na oboch brehoch Dunaja. Toto územie im neposkytlo len ekonomickú silu, ale aj vyspelé organizačné štruktúry správy územia.

Beletrizovaný opis zaujatia Karpatskej kotliny podáva dielo anonymného notára P. kráľa Bela (tzv. *Anonymus*). Podľa neho obsadili Starí Maďari územie okolo stredného Dunaja vojenským záberom, avšak archeológia ponúka na tieto udalosti iný pohľad. Viaceré regionálne centrá správy sa udržali aj po zániku veľkomoravskej centrálnej moci. Ich predstavitelia naďalej požívali autoritu predchádzajúcej funkcie nad pôvodným zvereným územím. Viacerí historici predpokladajú, že došlo k rozpadu Nitrianska na samostatné menšie kniežatstvá, ktoré ostali v držbe rodu vykonávajúceho správnu funkciu z poverenia veľkomoravských vládcov. V niektorých prípadoch tieto regionálne kniežatá odmietli uznať zvrchovanosť staromaďarských kmeňov a muselo dôjsť aj k vojenskému stretu. *Anonymus* zachytil tradíciu o dobýjaní Zemplínskeho hradu a samotnej Nitry, ktorú podľa neho bránili nitrianski Slováci a nitrianski Česi (*Nitrienses Sclavi*, *Nitrienses Bohemi*).

Bitkou pri Bratislave v roku 907 sa Maďarom otvoril priestor na ďalší postup. Začalo obdobie, počas ktorého kmeňový zväz Starých Maďarov podnikal koristnícke výpravy do celej Európy. Od roku 907 trvalo takmer päťdesiat rokov, kým sa Európa, najmä skonsolidovaná Východofranská ríša, dokázala postaviť týmto ničivým vpádom. V roku 955 sa vojskám Starých Maďarov postavil kráľ Oto I. a v bitke na rieke Lech neďaleko bavorského Augsburgu im uštedril zdrvivú porážku. Podľa tradície sa z boja vrátilo sedem zmrzačených mužov, ktorí mali ostatným slúžiť ako memento.

Po zdrvivých porážkach došlo v kmeňových zväzoch podobného charakteru (Huni, Avari) ku kríze a následnému rozpadu. Tento proces sa však staromaďarským kmeňom vo veľkej miere vyhol. Dôvody možno hľadať v tom, že už polstoročie existovali pomerne stabilne, ako polonómadi, na územiach obývaných Slovanmi, južnými a západnými, ktorí im poskytli prostriedky na prežitie tejto porážky – usadlý spôsob života. Prechod z polonómadskeho spôsobu života na usadlý bol postupný a bitkou

pri Lechu bol len urýchlenný. V nasledujúcom období sa formujúci uhorský štátny útvar dokázal etablovať v strednej Európe a prijatím kresťanstva legitimizoval svoje postavenie v spoločenstve európskych štátov.

Krátko po porážke pri Lechu bola obnovená aj Východná marka – dnešné Rakúsko, ako súčasť Svätej rímskej ríše. Z rodu správcov, ktorí boli ustanovení v tomto období, sa vyvinula dynastia Babenbergovcov, ktorí sa neskôr stali dedičnými držiteľmi Rakúska.

5.2 Nitrianske údelné vojvodstvo

Približne v roku 970/971 sa novým veľkokniežatom stal Gejza a jeho mladší brat Michal získal vladársky údel v Nitre. Tá v tomto období vystupuje opätovne ako dôležité mocenské centrum, sídlo špecifického útvaru v rámci štátu. Išlo o vladársky údel pre následníka trónu, ktorý takto mohol nadobudnúť vladárske skúsenosti.

Protichodné tendencie počas transformácie staromaďarských kmeňov z polonómadskeho na usadlý obyvateľov Karpatskej kotliny sa zračia v zmenách vládnuceho štruktúr. Ranostredoveké spoločenstvá, zvlášť nomádske, oscillovali medzi seniorátom a primogenitúrou. Tento problém riešila staromaďarská spoločnosť a neskôr uhorskí králi až do konca 11. storočia, keď sa ujal systém primogenitúry, ktorý presadzovali Arpádovci. Situáciu komplikovala aj pozícia náčelníka, neskôr veľkokniežaťa v polonómadskej spoločnosti. Tá ho absolútne rešpektovala v prípade vojenského ťaženia, v časoch mieru sa tento vzťah uvoľňoval, poťažmo bol determinovaný autoritou náčelníka.

Michal, nitriansky údelný vojvoda, zabezpečoval moc Arpádovcov v oblastiach severnejšie od Nitry. Môžeme predpokladať, že veľká časť tunajších domácich veľmožov ho uznala za svojho panovníka a prešla do jeho služieb. V poslednej dobe sa v tomto kontexte uvádzajú najmä Poznanovci, ktorí vlastnili rozsiahle majetky na severnom Ponitří, v Turci a v neskoršej Trenčianskej župe. Tieto oblasti boli integrálnou súčasťou Nitrianska a pozemkovú držbu si Poznanovci a im podobné rody podržali vďaka podpore nového panovníckeho rodu.

Podobnú situáciu môžeme predpokladať aj v prípade iného rodu – Huntovci. Stali sa pravdepodobne prvými županmi v novej organizácii krajiny po tom, čo sa stabilizoval a vytvoril štátny útvar za Štefana I. a od nich získala župa, ktorú získali do správy názov Hont.

Manželku Štefanovho brata Michala nepoznáme. Niekedy sa za ňu pokladá sestra poľského kniežata Meška I. Adelajda. Ak by tomu tak bolo, museli by sme predpokladať, že Michal bol jedným z prvých Arpádovcov, ktorý bol pokrstený. Všeobecne sa súdi, že Michal bol výrazne pod slovan-ským vplyvom, o čom svedčia aj mená jeho synov (Vazul/Vasil' a Ladislav). Práve táto Michalova vetva Arpádovcov vládla v Uhorsku do roku 1301.

5.3 Kristianizácia Starých Maďarov

Spolu s transformáciou spôsobu života staromaďarských kmeňov musíme pozornosť venovať aj ich kristianizácii. Okolo roku 970 sa stal veľkokniežatom Gejza a za svoje sídlo si zvolil Ostrihom. Jeho manželkou bola Šarlota, dcéra sedmohradského kniežata Ďulu I. O ňom vieme, že už v roku 953 navštívil Konštantínopol a so svojím sprievodom prijal kresťanstvo. Späť do Sedmohradska si priviedol biskupa Hierotea, ktorý pokrstil aj Šarlotu. Samotný Gejza však zostal nepokrstený, aj keď podporoval šírenie kresťanstva vo svojej krajine. Napriek tomu, že Šarlota bola kresťanskou východného rítu, Gejza sa orientoval na západ. V roku 971 sa obrátil na pasovského biskupa Pilgrima so žiadosťou o vyslanie misionárov. Vedením misie bol poverený benediktínsky mních Bruno, ktorý do Uhorska prišiel v roku 972. Vtedy došlo pravdepodobne k pokrsteniu Gejzu a azda aj jeho syna Štefana, ktorého pôvodné pohanské meno bolo Vajk.

V roku 973 sa uskutočnila ďalšia misia, ktorú tentokrát viedol priamo pasovský biskup Pilgrim a je pravdepodobné, že už v tomto období došlo vo Vespríme k založeniu najstaršieho biskupstva v Uhorsku, ktoré malo postavenie misijného biskupstva.

Ďalšia etapa kristianizácie je spojená so sv. Vojtechom, ktorý pobudol istý čas v Uhorsku počas svojej druhej cesty do Ríma. Uhorské pramene (zvlášť *Väčšia legenda o sv. Štefanovi kráľovi*) vyzdvihujú podiel sv. Vojtecha na kristianizácii kmeňového kniežatstva pod vedením Gejzu. Vojtech nepobudol u Gejzu dlho, ale zanechal mu jedného zo svojich najbližších spolupracovníkov – Anastáza. Výsledkom bolo založenie benediktínskeho kláštora sv. Martina na Panónskej hore v roku 996. Práve Anastáz sa stal jeho prvým opátom a neskôr aj ostrihomským arcibiskupom (pred 1006).

5.4 Gejza a integrácia uhorských kmeňových kniežatstvií

Veľkoknieža Gejza sa snažil o centralizáciu politickej moci. Nútil jednotlivé kniežatá, aby uznali jeho absolútnu zvrchovanosť. Postupne sa mu darilo porážať odbojné kniežatá a ich územia dával do správy verným veľmožom. Tým likvidoval samostatnosť kniežacích rodov. Za vlády Gejzu začína proces dezintegrácie pôvodných staromaďarských kmeňov na čom malo podiel aj presídľovanie menších skupín ich členov do etnicky odlišných oblastí. V tejto politike pokračoval aj Štefan.

Ku Gejzovi neprichádzali zo západu len misionári. Podobne ako tomu bolo v časoch Veľkej Moravy, aj v druhej polovici 10. storočia prichádzali na kniežací dvor západní veľmoži. Tí prinášali so sebou nielen vojenský potenciál, ktorý umožňoval porážať odbojné kniežatá, ale aj praktické znalosti z organizácie štátu.

Západnú orientáciu Gejzu a jeho politiky dosvedčuje aj sobáš Gejzovho syna Štefana s Gizelou, dcérou bavorského kniežata Henricha II. Spolu s ňou prišiel sprievod nemeckých rytierov.

Krátko pred Gejzovou smrťou sa stal údelným kniežatom v Nitre jeho syn Štefan. Dovtedajší vládcovia Nitrianska, Ladislav a Vazul, museli ujsť do Poľska. Dá sa predpokladať, že Gejza sa obsadením Nitrianska snažil eliminovať prílišnú nezávislosť Michala v duchu svojich centralizačných snáh. Ich otec Michal bol Gejzom pravdepodobne odstránený, keďže neskoršia tradícia upiera Gejzovi kvôli zakrvaveným rukám možnosť na vlastné oči uvidieť ovocie kristianizácie – cirkevnú provinciu. Kronikár tu vlastne aplikoval starozákonný model izraelských kráľov Dávida a Šalamúna.

6. Vznik Uhorského kráľovstva

6.1 Štefan I.

V roku 997 Gejza umrel a vzápätí vypukla proti jeho synovi vzbura vedená Kopáňom, ktorý si na základe seniorátneho princípu robil nároky na veľkokniežací stolec. Ku Kopáňovi sa pripojila veľká časť kniežat brániaca sa centralizácii. Spočiatku musel Štefan voči tejto mohutnej vzbure, ktorá vypukla v Zadunajsku, ustúpiť. Utiahol sa na územie Nitrianska, kde predtým krátko vládol. Podľa rozprávacích prameňov si vybuodoval hradisko, v ktorom sa pripravoval na boj proti vzbúrencom. Tento opevnený tábor možno lokalizovať do dnešnej Bíne na brehu Hrona. Samotný Kopáň sa snažil posilniť svoje nároky na veľkokniežací stolec sobášom so Šarlotou, Štefanovou matkou, svojou príbuznou (pravdepodobne tetou).

Štefanovo vojsko tvorili najvernejší veľmoži. Hlavným veliteľom sa stal švábsky rytier Vencelín a vo vojsku boli aj Hunt a Poznan, ktorí pasovali Štefana v rieke Hron na rytiera. Štefanove vojská vyrazili proti Kopáňovi, ktorý zahynul pri obliehaní Vesprímu. Následne bol Kopáň rozštvrtý a časti jeho tela boli rozoslané na štyri miesta – Ostrihom, Vesprím, Ráb a Alba Julia.

Po potlačení Kopáňovej pohanskej vzbury sa Štefan obrátil prostredníctvom Anastáza/Astrika na pápeža Silvestra II. so žiadosťou o udelenie kráľovskej koruny a založenie samostatnej uhorskej cirkevnej organizácie. Pápež Štefanovej prosbe so súhlasom cisára Ota III. vyhovel. Stalo sa tak koncom roka 1000, keď sa v Taliansku zdržiaval aj Oto. Udelenie koruny a vytvorenie cirkevnej provincie bolo realizáciou koncepcie kresťanskej Európy, obnovenia Ríše (*renovatio imperii*), ktorú sa snažili naplniť Silvester II. (Gerbert z Aurilacu), Oto III. a nedávno zosnulý Vojtech. Jednou z častí tohto sveta pod ochranou cisára a pápeža mala byť aj *Sclavinia* zahŕňajúca všetky slovanské kráľovstvá. Je pravdepodobné, že o prijatie žiadosti Štefana sa zaslúžil aj jeho posol Anastáz/Astrik, Vojtechov blízky spolupracovník.

Pri príležitosti udelenia kráľovskej koruny došlo k odovzdaniu Uhorska do ochrany pápežského stolca. Šlo o analogickú situáciu, ako kedysi v prípade Veľkej Moravy a Svätopluka v roku 880, keď rovnako odovzdal svoju ríšu pápežovi, čo vyjadrovalo rovnocenné postavenie s vtedajšou Východofranskou ríšou.

V minulosti prebiehala dlhá polemika okolo tzv. apoštolských práv uhorských panovníkov. Silvester II. mal údajne udeliť Štefanovi právomoci zakladať biskupstvá, organizovať cirkevnú správu v Uhorsku a zároveň dosadzovať biskupov. Je nepochybné, že existovala listina, ktorú pápež poslal Štefanovi spolu s korunou, ale dnes poznáme iba jej sfaľšovaný text zo 16. storočia, ktorý vznikol, aby obhájl nároky Habsburgovcov na ľubovoľné menovanie biskupov a ich prekladanie.

Štefan bol korunovaný 25. decembra 1000 alebo 1. januára 1001. Korunu mu na hlavu položil prvý ostrihomský arcibiskup Dominik, ktorého Štefan vymenoval krátko pred korunováciou na novozaložený arcibiskupský stolec. Krátko po korunovácii obsadil Boleslav Chrabrý väčšinu dnešného územia Slovenska. Súviselo to s expanziou, ktorú poľský panovník započal už v roku 999, keď zomrelo české knieža Boleslav II. Poľské knieža Boleslav I. Chrabrý vtedy obsadil aj Moravu a v tomto období došlo k najväčšiemu rozmachu Poľska. *Uhorsko-poľská kronika* píše, že Boleslav obsadil územie po Dunaj, kde sa utáboril pri Ostrihome na hraniciach Poľska a Uhorska.

Obsadenie Nitrianska Boleslavom Chrabrým sa určite dialo v spolupráci s Vazulom a Ladislavom, synmi Michala, ktorí po zavraždení svojho otca utiekli práve do Poľska. Pomoc oboch bratov vysvetľuje rýchlosť obsadenia takmer celého územia Slovenska. Ladislav Lysý držal úrad kniežata v Nitre až do svojej smrti okolo roku 1021 a potom sa novým kniežatom v čase maloletosti jeho syna Domoslava stal Vazul (do roku 1029).

Už krátko po obsadení územia Nitrianska došlo k vyjednávaniu o mier medzi Boleslavom Chrabrým a Štefanom. Celé rokovania boli neúspešné a Štefanova domáca pozícia nebola natoľko silná a nemal ani dostatok síl na to, aby mohol mocensky konkurovať Boleslavovi, v tom čase na vrchole moci.

V tomto období došlo proti Štefanovi k ďalším vzburám odbojných kniežat. Krátko po korunovácii a po zlyhaní rozhovorov s Boleslavom Chrabrým musel Štefan tiahnuť proti sedmohradskému kniežatu Ďulovi II. Nepoznáme priamu príčinu jeho vzbury. Nešlo o pohanské povstanie, lebo Ďula bol už kresťanom. Môžeme však predpokladať, že Ďula vystúpil

s nárokmi na trón, keďže jeho sestra Šarlota bola Štefanovou matkou. Ako starší člen dynastie mal preto podľa seniorátneho princípu nárok na vládu. Ďula, saským kronikárom Thietmarom nazývaný slovanským menom Prokuj, bol Štefanom porazený a Štefan jeho doménu rozdelil na dve časti, ktorým ustanovil na čelo verných veľmožov.

Model podobnej prevencie proti ďalším vzburám uplatňoval Štefan aj v iných oblastiach. Pri reorganizácii štátu, ktorá mala za cieľ eliminovať polonezávislé kniežatstvá, tlačil na kniežatá, aby sa vzdali svojej samostatnosti v prospech panovníka. Tam, kde kniežatá neboli ochotné akceptovať tento Štefanov koncept, dochádzalo k vojenskému podrobeniu. Tento proces bol úzko spojený s kristianizáciou. Jednotlivé kmeňové kniežatá boli nahradené veľmožmi z najbližšieho Štefanovho okruhu a podľa nich dostávali nové správne celky svoje mená (Šomod', Doboka). Ďulovi (Prokujovi) sa podarilo ujsť k Boleslavovi Chrabrému, ktorý z neho spravil veliteľa pohraničnej pevnosti v Bratislave.

Podobné ťaženie ako proti sedmohradskému Ďulovi podnikol Štefan okolo roku 1008, keď vytiahol proti marošvárskeho kniežaťa Ajtoňovi, ktorého doména sa rozkladala okolo dolného toku Dunaja a Tisy. Ajtoň bol porazený a s jeho územím sa naložilo podobne ako s Ďulovým. Neskôr vypuklo pod vedením Ajtoňovho syna ďalšie (pohanské) povstanie v roku 1028. Malo však len regionálny charakter a bolo veľmi rýchlo potlačené. Až po ňom sa podarilo túto oblasť pričleniť k Štefanovej dráždave.

Postupne sa podarilo Štefanovi stabilizovať vnútropolitickú situáciu v Uhorsku a tým si vytvoril dobrý predpoklad na úspešné pôsobenie v medzinárodných politických súvislostiach. Štefan mohol zo svojej pozície rozšíriť svoju moc aj na územie Nitrianska. V roku 1028 povstal Meško II., syn Boleslava I. Chrabrého proti rímskemu cisárovi Konrádovi II. Túto situáciu využilo české knieža Břetislav, ktorý vpadol na Moravu a definitívne ju pričlenil k přemyslovskému štátu.

Oslabenie Poľska využil aj Štefan a obsadil Nitriansko. Zajal Vazula, ktorý bol kniežaťom od roku 1020/1021 a uvrhol ho do väzenia. Traja Vazulovi synovia Levente, Ondrej a Belo ušli do Poľska a na Kyjevskú Rus a ich nedospelý bratranec Domoslav, syn Ladislava Lysého odišiel do Čiech. Na dvore Přemyslovcov sa stal nástrojom snahy o rozšírenie moci českých kniežat smerom na Nitriansko. Inklinácia Nitrianska k Morave stále rezonovala v přemyslovskom rode, ktorý sa pokladal za dediča Mojmirovcov. Arpádovci však nakoniec dokázali uhájiť tieto pozície a Nitriansko udržali.

Štefanova rozpínavosť sa dostala do pozornosti rímskeho cisára. Pridružil sa k tomu aj spor medzi Bavorskom a Uhorskom ohľadom vzájomnej hranice. K Bavorskému vojvodstvu totiž v tom čase prináležala Východná marka, neskoršie Rakúsko. Tento konflikt sa snažil cisár riešiť vojensky. V júli 1030 vyrazil Konrád II. s ríšskou hotovosťou z Viedne smerom k Rábu. Štefan však vyludnil pohraničie a odniesol odtiaľ aj všetky zásoby. Vyhladované ríšske vojsko sa muselo vrátiť a Štefan ho prenasledoval až po Viedeň, kde cisára prinútil kapitulovať. Kronikár Kosmas uvádza, že v dorozumení s cisárom vpadol do Nitrianska české knieža Břetislav a so svojím vojskom vyplienil územie až po Ostrihom. Vo Viedni došlo v roku 1031 k uzavretiu mieru. Dohodou sa určili západné hranice medzi Uhorskom a Ríšou. Mala ich tvoriť hraničná riečka Litava, pravostranný prítok Dunaja. Okrem toho Uhorsku pripadlo aj územie na pravom brehu Moravy, ktoré Štefan vyludnil a vytvoril tak nárazníkovú zónu. Štefan sa zároveň vzdal všetkých dobytých území a stiahol sa späť.

V tom čase došlo ku komplikáciám v Arpádovskej dynastii, pretože v roku 1031 zomrel Štefanov následník syn Imrich. Podľa *Hildesheimských análov* zahynul Imrich nešťastnou náhodou počas lovu, keď ho napadol diviak. Smrťou Imricha sa hlavným dedičom uhorskej koruny stal Vazul, ktorý bol väznený v Nitre. Pre Štefana to znamenalo skríženie jeho plánov, pretože Imrich bol systematicky pripravovaný na úlohu vládará.

Štefan sa snažil riešiť vzniknutú situáciu a aktuálneho nástupníka trónu Vazula nechal oslepiť. Novým následníkom sa stal Štefanov synovec Peter Orseolo, syn benátskeho dóžu Ota Orseola a Štefanovej sestry. Toto následníctvo však nebolo bezproblémové, pretože Štefan mal najmenej štyri sestry. Jedna z nich bola vydatá za Samuela Abu, ktorý neskôr vystúpil ako kandidát na trón. V roku 1038 Štefan zomrel bez mužského potomka a kráľovstvo upadlo do vnútorných rozporov.

6.2 Vývoj cirkevnej organizácie za vlády Štefana I.

Na začiatku Štefanovej vlády (997) existovalo v Uhorsku jediné misijné biskupstvo vo Vespríme. V roku 1000 bolo zriadené arcibiskupstvo v Ostrihome, ako sídlo uhorského prímasa, ktorý mal právo korunovať uhorských kráľov.

Excentrickosť územia Ostrihomskej arcidiecézy ponúka niekoľko dôležitých úvah. Väčšina Ostrihomskeho arcibiskupstva sa rozprestierala

na území dnešného Slovenska. Tento fakt poukazuje na to, že šlo o nadviazanie na veľkomoravskú cirkevnú organizáciu, v tomto prípade na tradíciu Nitrianskeho biskupstva, pre ktoré bol vysvätený biskup v roku 899. Dôvod, prečo sa centrom biskupstva stal Ostrihom a nie Nitra, treba hľadať vo výbere Štefanovho hlavného sídla. V Nitre však v tom čase musela existovať obnovená vyššia cirkevná organizácia, prepoštvstvo, keďže krátko predtým bola sídlom Štefana, údelného vojvodu.

Kráľ Štefan I. počas svojej vlády založil osem biskupstiev. Po Vespřímskom a Ostrihomskom bolo po porážke Ďulu zriadené Sedmohradské biskupstvo so sídlom v Albe Júlii. Po odstránení Ajtoňa vzniklo na jeho dŕžavách biskupstvo v Pätkostolí, spočiatku nazývané Marošské. V tom čase vzniklo biskupstvo aj v Rábe, Jágri a vo Vacove. V rokoch 1028 – 1030 boli zriadené ďalšie dve biskupstvá – Čanádske a Varadínske.

6.3 Kríza Uhorského kráľovstva po smrti Štefana I.

Po smrti kráľa Štefana (1038) sa podľa jeho nariadenia stal panovníkom Peter Orseolo. Tým boli opomenuté nároky ďalších piatich Arpádovcov, z ktorých štyria boli vo vyhnanstve a piaty (Vazul) bol oslepený.

Obraz Petra Orseola v rozprávaciach prameňoch je negatívny. Kronikármi býva obviňovaný z vyčerpávania štátnej pokladnice. Ihneď po svojom nástupe musel vojensky zakročiť, pretože nitrianski Arpádovci mali stále početných prívržencov.

Peter sa ako panovník orientoval najmä na Talianov a na Nemcov z Ríše. Vo veľkom počte ich povolával do Uhorska a zveroval im správu kráľovstva. Už v roku 1041 vypukla proti Petrovi Orseolovi v krajine otvorená vzbura, ktorú viedol Samuel Aba. Podarilo sa mu Petra poraziť a ten ušiel do Východnej marky, kde žiadal o pomoc nemeckého kráľa Henricha III. Medzi ním a Petrom došlo k dohode, ktorá ešte viac naštrbila Petrovu povesť, pretože zložil do Henrichových rúk lénny sľub a Henrich mu udelil Uhorsko ako léno. Po týchto udalostiach nasledoval vpád do Uhorska, ktorý sa podarilo Samuelovi Abovi, medzitým korunovanému za kráľa, odraziť. Spolu s vojskom Henricha vpadli na juhozápadné Slovensko aj vojská Přemyslovcov (1042). Vtedy dosadil Břetislav za nitrianske knieža Domoslava, syna Ladislava Lysého, ktorý bol v Čechách vo vyhnanstve. Břetislav mu zanechal aj vojenskú posádku, ale keď odtiahol, Samuel Aba na Nitru zaútočil. Podarilo sa mu vytlačiť české vojsko a Domoslav bol prinútený utiecť späť do Čiech.

V roku 1043 nasledoval ďalší vpád nemeckého kráľa do Uhorska. Boje však neprinesli želaný výsledok a obaja panovníci (Henrich III. a Samuel Aba) uzavreli mier. Podľa vzájomnej dohody sa upravila vzájomná hranica v neprospech Uhorska, keď hraničnou riekou mala byť Rába.

V Uhorskom kráľovstve vládla veľká nespokojnosť aj so samotným Samuelom Abom. V roku 1044 vypukla vzbura aj proti nemu. Do jej čela sa postavila nespokojná časť veľmožov, ktorým sa nepáčil Samuelov štýl vlády. Povstanie bolo odhalené a odbojní veľmoži ušli k Henrichovi III. Nemecký kráľ využil tieto udalosti na ďalšiu výpravu proti Samuelovi a v júli roku 1044 bol uhorský kráľ porazený neďaleko pri Ménfő (Ménfőcsanak). O Samuelovi Abovi sa nezachovali ďalšie správy, ale neskoršia tradícia hovorí, že ho po bitke na mieste popravili. Novým uhorským panovníkom sa stal opäť Peter Orseolo. Za asistencie Henricha III. a jeho vojenskej hotovosti bol slávnostne intronizovaný. Pri tejto príležitosti Peter opäť zložil lénnu prísahu nemeckému kráľovi a sľúbil uznať zvrchovanosť ríše nad Uhorskom. Peter neopustil svoje predchádzajúce praktiky a už v roku 1045 vypukli proti nemu prvé vzbury. Pravdepodobne už vtedy sa Arpádovci začali v exile pripravovať na návrat do Uhorska.

V roku 1046 vypukla veľká vzbura v Potisí, na čele ktorej stál békešský župan Vata. Vzbura nebola nasmerovaná len proti Petrovi, ale aj proti kresťanstvu. Počas vzbury boli zavraždení biskupi Gerard a Bystrík, ktorí boli neskôr kanonizovaní. O Bystríkovi sa uvažuje ako o svätiacom biskupovi sídliacom v Nitre.

Po dohode s povstalcami sa Arpádovci vrátili z vyhnanstva späť do Uhorska. Vazulovým synom Leventemu, Ondrejovi a Belovi predostreli vodcovia povstania ideu odmietnutia kresťanstva a navrhli im ich uznanie za panovníkov a obnovenie starých princípov usporiadania štátu spoločnosti. Synovia Vazula spočiatku s týmito návrhmi podľa všetkého súhlasili.

7. Uhorsko v druhej polovici 11. storočia

7.1 Ondrej I.

Moci sa ujali Vazulovi synovia, ktorí sa vrátili z exilu. Kráľom sa stal najstarší z nich, Ondrej, ktorý zakročil veľmi tvrdo proti predstaviteľom pohanského povstania. Pravdepodobne už v roku 1046 sa vrátil z Čiech aj Domoslav. Napriek tomu, že jeho nároky boli najoprávnenejšie, získal vladársky údel v Nitre. V roku 1048 náhle zomrel a Ondrej vladársky údel (tretinu kráľovstva) odovzdal bratovi Belovi. Okrem Nitrianska zahŕňal Belov podiel aj Biharsko. Ich tretí brat Levente zostal pohanom a preto bol z podielu na vláde vylúčený.

Belo si počínal pomerne suverénne. V tomto období došlo k radikálnej prestavbe Nitrianskeho hradu. Poznáme aj Belove mince (kolopis *Bela dux*) razené pravdepodobne v Nitre, v ktorých bol obsah striebra vyšší ako v kráľovských.

Situáciu v Uhorsku po kritickom období 1038 – 1046 narúšali útoky rímskeho cisára Henricha III., ktorý si nárokoval Uhorsko na základe lénnej prísahy Petra Orseola. Už v roku 1050 z poverenia cisára vpadol na západné Slovensko a do Mošonskej župy regensburský biskup Gerard. O rok neskôr (1051) nasledovala ďalšia výprava rímskeho cisára v spolupráci s korutánskym vojvodom Volfom a českým kniežaťom Břetislavom, ktorý opäť využil príležitosť a vpadol na územie Slovenska do okolia Nitry, ktorú síce nedobyl, ale vyplienil jej okolie. Samotné uhorské vojsko sa vyhýbalo priamemu stretu, snažili sa čo najviac oklieštiť možnosti získania zásob ríšskym vojskom na uhorskom území.

Aj v ďalšom roku (1052) podnikol Henrich III. výpravu do Uhorska, počas ktorej obliehal Bratislavu. V auguste 1052 sa v uhorsko-ríšskom spore angažoval aj pápež Lev IX., ktorý sa snažil hrať úlohu prostredníka medzi znepriatelenými stranami. Ak si totiž na Uhorsko ako léno robil nároky nemecký kráľ, resp. rímsky cisár, popieral tým legitímny nárok Svätej stolice,

poťažmo sv. Petra, ktorému dal do ochrany kráľovstvo už Štefan I. Iniciatíva pápeža sa skončila neúspechom, podobne ako ťaženie Henricha III.

V kronikárskej skladbe 14. storočia sa zachovala príhoda, podľa ktorej Bratislavčania, hrdinsky sa brániaci obliehaniu, priplávali k cisárskym lodiam na Dunaji a navrátili do nich diery. Rozprávaci prameň podáva aj mená Bratislavčanov, ktoré poukazujú na vtedajšiu rôznorodosť etnického zloženia obyvateľov Bratislavy.

V nasledujúcich rokoch prebiehali boje rovnakým spôsobom. Cisárske vojská zaútočili na Uhorské kráľovstvo, ktorému sa podarilo ubrániť a vzápätí podniklo protiúder. Tieto vojenské šarvátky sa skončili v roku 1058 mierom za nástupcu Henricha III., Henricha IV., jeho syna. Tento mier výrazne zasiahol do vnútorných pomerov v Uhorsku. Nemecký kráľ uznal právo Arpádovcov na korunu a vzdal sa svojich nárokov na Uhorsko ako na ríšske léno. Súčasťou mierovej dohody boli aj zasnuby Ondrejovho syna Šalamúna s dcérou Henricha IV. Juditou, ktoré sa konali proti vôli Bela, nitrianskeho vojvodu. Podľa dohody medzi Belom a Ondrejom z roku 1048 mal po Ondrejovej smrti nastúpiť na uhorský trón Belo. K miernym konfliktom medzi Ondrejom a Belom dochádzalo od narodenia Ondrejovho syna Šalamúna. Ohlásené zasnuby však spory vyostřili.

7.2 Belo I.

V dôsledku sporov Ondreja a Bela o nástupníctvo sa Belo so svojou rodinou stiahol do Poľska a požiadal poľského panovníka Boleslava II. o vojenskú pomoc proti Uhorsku. Na jeseň roku 1060 vtrhol Belo s poľskými oddielmi do Uhorska. Napriek tomu, že Ondrejovi prišlo na pomoc vojsko Henricha IV., utrpel v bitke pri Tise od brata porážku a na následky zranení z bitky začiatkom decembra zomrel. O niekoľko dní, 6. decembra 1060, bol Belo korunovaný za uhorského kráľa.

Po chaotickom období bojov o korunu, sa Belo usiloval krajinu stabilizovať. V čase, keď preberal moc, vypuklo ďalšie pohanské povstanie, na ktorého čele stál Ján, syn Vatu. Belo proti vzbúrencom kruto zakročil a povstanie umlčal. Bola to posledná otvorená pohanská reakcia v uhorskej spoločnosti.

Belo začal po svojom nástupe s reorganizáciou kráľovstva. Vydal niekoľko dekrétov, ktoré sa zaoberali hospodárskym rozvojom kráľovstva, razbou nových mincí s vyšším obsahom striebra a podobne. Aplikoval skúsenosti, ktoré získal počas svojej vlády v údelnom kniežatstve.

Okrem iného vydal Belo nariadenie o trhoch, ktoré sa nesmeli konať v nedeľu, ale v iný deň týždňa. Ďalšie nariadenie stanovovalo telesné tresty pre toho, kto sa nedostavil v nedeľu a vo sviatok do kostola. Z ekonomických reforiem treba uviesť Belovo zníženie daní a nariadenie, aby boli vyrovnané všetky dlhy.

Belo sa počas svojej vlády usiloval o zmierenie so svojimi odporcami, predovšetkým so Šalamúnom, ktorý ušiel k Henrichovi IV. Bol si totiž veľmi vedomý podmienok za akých získal trón. V roku 1062 ponúkol Šalamúnovi, že sa vzdá v prospech neho uhorskej koruny a sám sa uspokojí s kniežacím údelom v Nitre. Nemecký kráľ Henrich IV. odmietol túto ponuku a zorganizoval proti Belovi vojenskú výpravu. Belo sa však počas nej nešťastne zranil a ochrnil. Napriek tomu sa rozhodol vytrhnúť do boja, ale cestou Belo zomrel. Henrich IV. tak mohol dosadiť Šalamúna na uhorský trón. Belovi synovia Gejza, Ladislav a Lampert ušli do Poľska, ale po odchode Henrichovho vojska vpadli späť s poľským panovníkom Boleslavom II.

7.3 Šalamún a Gejza I. – boj o korunu

Situácia po smrti Bela I. ohľadom nástupníctva na uhorskom tróne nebola jednoznačná. Päťkostolský biskup Dezider zorganizoval začiatkom roka 1064 v Rábe schôdzku Gejzu, ako najstaršieho Belovho syna, a Šalamúna, ako syna Ondrejovho. Vzájomne mali usporiadať vládarske záležitosti.

Výsledkom schôdzky bolo uznanie Šalamúna za uhorského panovníka a Šalamún udelil Gejzovi nitriansky a Ladislavovi biharský údel. Počas stretnutia daroval panonhalmský opát Maurus Gejzovi časť Svoradovej reťaze a pri tejto príležitosti sa pravdepodobne dohodol postup kanonizácie pustovníkov Andreja-Svorada a Benedikta. Pravdepodobne v nasledujúcom období Maurus spísal legendu o svätých pustovníkoch Svorada a Benedikta. Kanonizácia však bola kvôli politickým udalostiam odložená.

Šalamún a Gejza spolu s jeho bratmi spočiatku dodržiavali uzavretú dohodu. V roku 1064 spoločne postupovali na obranu ich švagra, slavónskeho bána Demetera z rodu Zvonimírovcov, v jeho vojne proti benátskemu dóžovi. Spolu sa v roku 1067 postavili proti českému vpádu do okolia Trenčína. Gejza ako odvetu zorganizoval protivýpravu. O rok neskôr (1068) vpadli do Uhorska (Potisie) Pečenehovia z Moldavska. Bolo to územie biharského kniežata Ladislava, ktorý žiadal príbuzných o pomoc. Aj tu

zasiahli bratrancami spoločnými silami a Pečenehov sa im podarilo vytlačiť. K vpádu nomádov došlo opäť v roku 1071, keď bol koordinovaný s byzantským správcom Belehradu. Cieľom bolo roztrieštiť uhorské sily. Napriek tomu sa vďaka uhorským vojskám, kráľovským a kniežacím, podarilo útokom odolať.

Počas spoločného ťaženia proti Belehradu došlo medzi Šalamúnom a Gejzom k roztržke. Veliteľ Belehradu totiž začal vyjednávať o kapitulácii, zbrane však nechcel zložiť do rúk uhorského kráľa, ale Gejzu. Dôvodom bola jeho povesť človeka, ktorý, na rozdiel od Šalamúna, dodržiava dohody.

Roztržka medzi Gejzom a Šalamúnom sa postupne vyostrovala. Gejza, ktorého podporovala aj cirkevná hierarchia, sa stiahol späť do Nitry a zároveň vyslal svojho brata Ladislava do Kyjeva so žiadosťou o pomoc, pretože Šalamún začal proti nim zhromažďovať vojsko. Ladislavova misia bola neúspešná a jediný, kto prisľúbil pomoc, bol Oto, údelník v Olomouci. Rozhodujúca bitka medzi bratrancami sa odohrala 14. marca 1074 pri dedinke Mogyoród pri Budapešti. Šalamún bol porazený a jeho vláda sa obmedzovala len na župy Mošon a Šoproň a hrady Bratislavský a Devínsky. V rokoch 1074 – 1077 bol jeho hlavným sídlom Bratislavský hrad, kde v tom čase pravdepodobne vzniklo prepoštvstvo.

Na pozíciu Šalamúna nič nezmenila ani nasledujúca výprava nemeckého kráľa Henricha IV., ktorú Gejza s Ladislavom bez akýchkoľvek problémov odrazili. Po týchto víťazstvách bol Gejza korunovaný v Stoličnom Belehrade za uhorského kráľa diadémom, ktorý Gejzovi daroval byzantský cisár Michal VII. Po korunovácii odovzdal Gejza nitriansky kniežací údel Ladislavovi, ktorý ho spojil s Biharskom.

Napriek tomu, že Šalamúna nepodporovali ani uhorskí veľmoži a ani cirkev, bol stále legitímne korunovaným panovníkom. Z právneho hľadiska bol Gejza uzurpátorom a pápežská kúria ho preto odmietala uznať za panovníka. Preto Gejza inicioval už v roku 1076 rokovania so Šalamúnom o vzájomnom zmierení, tie však prerušila Gejzova náhla smrť začiatkom roku 1077.

7.4 Ladislav I.

Uhorskí veľmoži vzápätí uznali za panovníka Ladislava I. a tým došlo k definitívnemu zmiereniu nádejí na zmierenie. Ladislav získal na trón v čase, keď vrcholil zápas pápežstva s cisárstvom. Ladislav I. v ňom stál na strane

pápeža a tým vlastne podporoval protikráľa Rudolfa Švábskeho, s ktorého dcérou Adelaidou sa Ladislav oženil. V dôsledku týchto politických preferencií Ladislava vpadol Henrich IV., v roku 1079 do Uhorska. Výprava nebola úspešná a ako protiúder Ladislav obsadil Šopronskú a Mošonskú župu, ktorú v tom čase ešte držal Šalamún, Henrichov švager.

Šalamúnova pozícia sa ešte zhoršila po tom, čo ho opustila manželka Judita, dcéra cisára Henricha III. Po neúspešnom pokuse o zmierenie s manželkou sa Šalamún utiahol k Pečenehom do Moldavska, ktorým sľúbil odovzdať Sedmohradsko a celé Potisie za to, že mu pomôžu dostať späť uhorský trón. Útok Šalamúna a Pečenehov v roku 1085 Ladislav odrazil. V nasledujúcom období Šalamún lavíroval medzi byzantskou stranou a Pečenehmi. Pri jednej z početných výprav nomádov do Byzancie aj zahynul (1087). Až po tejto udalosti pápežská kúria oficiálne uznala Ladislava za uhorského panovníka.

7.5 Pripojenie Chorvátska

V nasledujúcom období obrátil Ladislav I. svoju pozornosť na južné hranice Uhorska. Angažoval sa v spore o chorvátsku korunu. Už v roku 1064 pomáhal Ladislav svojmu švagrovi Demeterovi Zvonimírovi v boji proti benátskemu dóžovi. V roku 1075 Demeter získal od pápeža kráľovskú korunu a oficiálne uznanie za chorvátskeho kráľa. Po jeho smrti v roku 1089 vypukli o chorvátsky trón boje a vdova Helena požiadala svojho brata Ladislava o pomoc. Ten jej prosby vypočul a po vojenskom zásahu dosadil svojho synovca Álmoša za správcu kráľovstva do času, kým sa nevyriešia následnícke spory v rámci dynastie Zvonimírovcov. Na konci svojej vlády Ladislav opustil Chorvátsko, čo kritizoval jeho synovec Koloman.

Počas svojej vlády vydal Ladislav I. tri dekréty. Podľa znenia jedného z nich sa mali všetci zlodeji trestať absolútnym trestom, popravou. Ďalšie dva špeciálne dekréty sa týkali cirkevných ustanovení. Prikazovalo sa v nich svätiť nedeľu a zopakoval sa príkaz Bela I. o zákaze konania trhov v nedeľu. Ladislav, podobne ako Belo I., nariadil povinnú účasť v kostoloch nielen počas nedeľnej liturgie, ale aj počas sviatkov.

7.6 Zriadenie nových biskupstiev a kanonizácia prvých uhorských svätých

Za vlády Ladislava došlo k ďalšiemu rozvoju cirkevnej správy. Založil dve biskupstvá – v Báci (biskupstvo východného rítu) a v roku 1094 v Záhrebe. Niekedy sa Ladislavovi pripisuje aj obnovenie Nitrianskeho biskupstva, hoci prvé zmienky o jeho existencii sa objavujú až zo začiatku 12. storočia.

Už v roku 1064 sa začala pripravovať kanonizácia prvých uhorských svätcov. Kvôli politickým udalostiam sa musela odsunúť. Po čiastočnej stabilizácii uhorských pomerov boli v roku 1083 najprv kanonizovaní pustovníci Andrej-Svorad a Benedikt a v druhej polovici roku aj prvý uhorský kráľ Štefan, jeho syn Imrich a čanátsky biskup Gerard zavraždený v roku 1046 pri pohanskom povstaní.

8. Uhorsko v 12. storočí

8.1 Koloman

Ladislav I. umrel v roku 1095 bez mužského potomka. Nástupcom na tróne sa stal jeho synovec Koloman, syn Gejzu, ktorý bol pôvodne určený na cirkevnú dráhu. Krátko pred kňazskou vysviackou ušiel do Poľska a po smrti strýka Ladislava sa vrátil späť do Uhorska. Dohodol sa so starším bratom Álmošom, že Koloman získa korunu a Álmoš Nitrianske a Bihar-ské údelné vojvodstvo (*tercia pars regni*).

8.1.1 Uhorsko a prvá križiacka výprava

Cez Uhorsko prešlo niekoľko skupín križiakov 1. križiackej výpravy. Prvé dve skupiny viedli Walter a Peter z Amiens. Na konci mája 1096 z Porýnia vytiahla ďalšia skupina chudobných križiakov pod vedením Volkmaru. Snažili sa dobehnúť Petra a spojiť sa z jeho húfom. Tiahli cez Čechy, kde v Prahe na konci júna vykonali pogrom na židov. Postupovali do Uhorska, kde mali podobné plány v Nitre. Tu sa im však postavilo nitrianske vojsko pod vedením Álmoša a Volkmarovu skupinu rozprášili. Zakrátko potom vstúpila pri Mošoni do Uhorska ďalšia skupina križiakov pod vedením kňaza Gotšalka, ktorá sa však dostala do konfliktu s miestnym obyvateľstvom. Situácia sa neupokojila ani po zásahu Kolomanovho vojska. Pravdepodobne pod vplyvom správ o udalostiach v Nitre zaútočilo uhorské vojsko na odzbrojených križiakov a v masakri zahynuli všetci Gotšalkovi muži.

O niekoľko týždňov neskôr sa na uhorských hraniciach objavili ďalší križiaci - silnejšie vojsko pod vedením grófa Emicha z Leisingenu. Koloman po nedávnych skúsenostiach s križiakmi odmietol povoliť Emichovej skupine prechod cez Uhorsko, tým viac, že mala na svedomí protižidovské pogromy v Speyeri, Wormse a Mohuči. Kolomanovo vojsko muselo opäť zasiahnuť a Emichovo vojsko bolo rozprášené. Posledným húfom

1. križiackej výpravy, ktorý prechádzal cez Uhorsko bolo vojsko Godfrida z Bouillonu. Koloman, poučený z predchádzajúcich týždňov, požiadala Godfrida o spoločné stretnutie, na ktorom dohodli prísne bezpečnostné pravidlá. V dôsledku nich prechod tejto najvýznamnejšej skupiny križiakov nebol sprevádzaný komplikáciami.

Z niekoľkých skupín križiakov sa priamo dotkla územia dnešného Slovenska iba Volkmarova. Vstúpila na Považie pri Trenčíne a smerovala do Nitry, kde chcela pokračovať v protižidovských pogromoch. V dôsledku týchto nálad sa z obdobia Kolomanovej vlády zachoval špeciálny dekrét nariadujúci, že židia smú prebývať len v biskupských sídlach a zároveň boli vzatí do osobitnej ochrany panovníka aj cirkvi.

S vládou Kolomana sa spája prvý významnejší uhorský záujem o ovládnutie územia na severovýchodných hraniciach kráľovstva (Vladimírsko, Haličsko). Tieto oblasti ležiace za karpatským hrebeňom tvorilo nárazníkovú zónu medzi Uhorskom a Kyjevskou Rusou. Dochádzalo tu k prelínaniu vplyvov nielen týchto dvoch štátnych útvarov, ale záujem o túto oblasť mali aj poľské kniežatá.

V roku 1099 Koloman reflektoval na žiadosť przemyského kniežata o pomoc, pretože ho jeho bojari zvrhli z trónu. Uhorský kráľ podnikol vojenskú výpravu, ale bola neúspešná, pretože kyjevské kniežatá vyslali proti Kolomanovi kumánske oddiely.

8.1.2 Konflikt Kolomana s bratom Álmošom

Vo vnútornej politike sa dostal Koloman do konfliktu s bratom Álmošom, pretože sa snažil obmedziť moc svojho staršieho súrodenca. Už v roku 1098 došlo k prvému ozbrojenému konfliktu medzi nimi neďaleko Jágru, ale bratia boli vlastnými vojskami prinútení dohodnúť sa.

Nezhody medzi bratmi sa prejavili aj v zahraničnej politike. Koloman bol prívržencom pápeža v boji o investitúru, Álmoš však stál na strane cisára. Navyše Koloman nechal v roku 1105 svojho syna Štefana II. korunovať za uhorského kráľa a tým dal Álmošovi jasne najavo, že neuznáva jeho nároky na uhorský trón. Medzitým začal Koloman zhromažďovať vojsko a Álmoš bol aj prinútený ujsť najskôr k cisárovi a neskôr do Poľska. Na nátlak pápeža a cisára boli obaja bratia prinútení opäť uzavrieť mier, ktorý potvrdil *status quo*, pričom sa Álmoš definitívne zriekol nárokov na uhorský trón. Dohoda však nebola naplnená a Álmoš opäť ušiel k cisárovi, kde

žiadal o vojenskú intervenciu. Cisár v súvislosti s bojom o investitúru využil túto príležitosť a vpadol do Uhorska spolu s českým kniežaťom (1109). Přemyslovske vojská opäť plienili územie juhozápadného Slovenska a pri tejto príležitosti bol vyrabovaný aj Zoborský kláštor. V súvislosti s vypočítavaním škôd, ktoré boli spôsobené zoborskému konventu, vznikli známe Zoborské listiny z rokov 1111 a 1113.

V roku 1115 bol odhalený pripravovaný Álmošov atentát na Kolomana, ktorý dal preto brata zajať a nechal ho oslepiť spolu s jeho malým synom Belom. Obaja boli internovaní v Domošskom kláštore. Koloman zároveň definitívne zrušil inštitúciu Nitrianskeho a Biharského údelného vojvodstva, ktoré vnímal ako priestor pre vznik opozície voči kráľovi.

8.2 Kríza Uhorského kráľovstva v 12. storočí

Koloman zomrel v roku 1116 a po jeho smrti nastal postupný úpadok a destabilizácia pomerov v krajine. Prejavom toho boli neúspechy uhorských panovníkov v zahraničnej politike. Konflikty s Byzantskou ríšou, Benátkami, cisárom, Kyjevským, či Vladimírskym kniežatstvom alebo s Přemyslovcami viedli zväčša k porážkam uhorských kráľov a oslabovali ich postavenie. Napriek tomu sa podarilo udržať Chorvátsko pripútané k Uhorsku.

Kolomanov syn Štefan II. musel už krátko po svojom nástupe čeliť niekoľkým závažným udalostiam. Ako nový panovník sa rozhodol priateľsky stretnúť s českým kráľom Vladislavom I. Toto susedské stretnutie pri hraničnej rieke Olšave sa zmenilo na vojenskú šarvátku, v ktorej bol Štefan II. porazený a dôsledkom tejto porážky sa posunula hranica přemyslovskej Moravy od Uherského Brodu k Skalici. Oblasť, ktorá bola pričlenená k Morave, bola vnímaná osobitne, o čom svedčí aj jej názov – Slovácko.

Ďalší neúspech okúsil Štefan hneď po návrate zo stretnutia s českým kráľom. Už jeho otec Koloman viedol konflikt s Benátkami. Tie sa usilovali využiť oslabenie Štefana a obsadili Dalmáciu, ktorú sa už Štefanovi naspäť získať nepodarilo.

V roku 1123 sa Štefan zaplietol do vzťahov vo Vladimírsku. Knieža Jaroslav bol vyhnaný kyjevským veľkokniežaťom Vladimírom II. Monomachom a hľadal útočisko u Štefana II., ktorého žiadal ho o pomoc. Celá výprava, ktorú Štefan zorganizoval, skončila neúspechom. Počas nej Jaroslav zomrel bez legitímneho dediča. Štefan sa domnieval, že ich vzájomné

rodinné zväzky postačia na zisk kniežacej koruny. Štefana však odmietli uznať vladimírski bojari v exile. Vo výprave odmietli pokračovať aj uhorskí veľmoži. Štefan II. bol nútený vrátiť sa späť do Uhorska, kde medzitým oslepený Álmoš pripravoval proti nemu povstanie, ktoré sa však podarilo odhaliť. Álmoš utiekol do Byzantskej ríše nechajúc svojho syna tajne v kláštore v Petrovaradíne.

Na sklonku svojej vlády Štefan II. označil za následníka trónu svojho synovca Saula. Napriek tomu sa s obrovskou podporou stal novým panovníkom Belo, syn Álmoša. V prvých rokoch vlády sa mu podarilo obhájiť korunu proti Borisovi, údajnému synovi kráľa Kolomana, ktorý s nárokmi vystúpil s podporou byzantského cisára Jána II. Komnena. Jeho príslušnosť k arpádovskej dynastii je však sporná.

V zahraničnej politike Belo II. slávil väčšie úspechy ako jeho predchodca. Podarilo sa mu zabezpečiť mier s Poľskom, Čechmi a upokojil situáciu aj na juhu s Benátkami. V roku 1137 získal centrálnu časť Srbska nazývanú Rama. Odvtedy sa v intitulácii uhorských kráľov objavuje aj titul *rex Ramae*.

Z naračných prameňov vieme, že Belo sa na konci svojho života stal alkoholikom, ale všeobecne zanechal krajinu v lepšom stave, ako ju prevzal od svojho predchodcu. Zomrel v roku 1141 a na trón nastúpil jeho syn Gejza II., ktorý počas svojej vlády viedol viacero konfliktov s Kyjevskou Rusou, Haličou, Byzantskou ríšou a Nemeckou ríšou.

V rokoch 1148 – 1152 zorganizoval proti Kyjevskej Rusi niekoľko výprav na pomoc svojmu švagrovi Izjaslavovi II., kyjevskému veľkokniežaťu. Bol totiž zvrhnutý a preto požiadal Gejzu o pomoc. Všetky uhorské výpravy na severovýchod od Karpát končievali neúspešne a vyčerpávali vojenský potenciál Uhorského kráľovstva.

8.3 Uhorsko a druhá križiacka výprava

Počas vlády Gejzu prechádzali Uhorskom vojská druhej križiackej výpravy, na čele ktorých stáli nemecký cisár Konrád III. a francúzsky kráľ Ľudovít VII. Ani jedna z týchto armád priamo nezasiahla územie Slovenska. Križiaci boli Gejzom prijatí v rúcné a prešli Uhorskom bez akýchkoľvek problémov.

Zloženie vojsk križiackych výprav bolo rôznorodé. Skladali sa nielen z armád panovníkov a veľmožov, ale putovali v nich aj rôzni dobrodruhovia,

Ľudia utekajúci pre zákonom, druhorodení šľachtickí synovia nemajúci nárok na dedičstvo, ktorí si takto chceli vybojovať tituly, hodnosti a slávu. Týchto vojakov sprevádzali remeselníci, obchodníci a ďalší. Časť z tohto prúdu, ktorý tiahol s Konrádom, sa v tom čase usadila v Sedmohradsku.

V druhej polovici vlády sa Gejza II. dostal do konfliktu s mladším bratom Štefanom, ktorý sa usiloval získať podporu uhorskej šľachty na jeho zvrhnutie. Uprostred týchto sporov Gejza II. zomrel. Krátko pred smrťou uzavrel Gejza II. s rímskou kúriou konkordát, v ktorom sa definitívne zriekol práva vymenovávať uhorských biskupov a ponechali si len právo uvádzať ich do majetkovej držby.

Po Gejzovej smrti (1162) sa vlády ujal jeho syn Štefan (mal vtedy 15 rokov). Ešte za života Gejzu zasahoval do vnútorných pomerov v Uhorsku byzantský cisár Manuel I. Komnenos prostredníctvom jeho bratov Ladislava a Štefana. Smrť Gejzu a korunováciu mladého kráľa cisár využil a vyslal do Uhorska svoje vojsko. Štefan III. bol porazený, utiahol sa na Bratislavský hrad a fakticky ovládal len Bratislavský a Šopronský komitát. Za protikráľa bol dosadený jeho strýko Ladislav, ktorý však náhle zomrel (13. január 1163) a tak byzantská strana vsadila na ďalšieho Štefanovho strýka, Štefana. Štefanovi III. sa v roku 1163 napokon podarilo získať podporu rímskeho cisára a s pomocou nemeckého vojska roku 1163 porazil strýka, ktorý odišiel do byzantského exilu. Byzantský cisár nakoniec uznal Štefana III. za panovníka.

Na konštantínopolský dvor sa dostal aj Štefanov mladší brat Belo, ktorého Manuel I. zasnúbil so svojou dcérou a pripravoval ho ako svojho nástupníka. Po tom, čo sa Manuelovi narodil syn Alexios (1169), boli nástupníctvo a zasnuby Bela v Byzantskej ríši zrušené. Belo však získal nárok na uhorský trón ako najstarší žijúci mužský člen arpádovskej dynastie.

Za vlády Štefana III. došlo k udeleniu výsad románskym hostom v Stoličnom Belehrade. Toto privilegium bolo prvým pre výsadné hostovské komunity a stalo sa vzorom pre ďalšie rodiace sa mestské sídla v Uhorsku. V tomto období sa usadili románski hostia v ďalších uhorských lokalitách (napr. Budín, na území Slovenska Trnava, Spišské Vlachy).

9. Hospodársko-spoločenské pomery v Uhorskom kráľovstve v 11. – 12. storočí

9.1 Organizácia štátu

Centrom politického a hospodárskeho diania v krajine bol panovník, resp. jeho dvor. Bol faktickým vlastníkom všetkej pôdy v Uhorsku, poťažmo aj ľudí na nej žijúcich. Len niekoľko rodov, zväčša cudzieho pôvodu, získalo pôdu do výlučného vlastníctva a mohli ňou voľne disponovať. Boli to predovšetkým rody, ktoré prišli do Uhorska za čias Štefana I. Celá organizácia štátu tak bola zameraná na správu kráľovských majetkov. Špecifikom Uhorska bolo, že každý úrad bol spojený aj s výkonom súdnej moci.

Centrom krajiny bol kráľovský dvor – kráľovská kúria (*aula regia*). Tvorili ju osobní služobníci panovníka, ktorí vykonávali všetky funkcie. Hlavným úradníkom v kráľovskej kúrii bol tzv. *comes palatinus*, župan kráľovského dvora, z ktorého sa neskôr v 13. storočí vyvinul úrad palatína. V čase vlády Kolomana prešli palatínove kompetencie v oblasti štátnych financií na taverníka, ktorému podliehal pokladník (*thesaurarius*), správca kráľovského pokladu.

Panovník si z okruhu svojich najbližších úradníkov a členov rodiny vytváral tzv. kráľovskú radu (*consilium regis*), ktorá slúžila len ako poradný orgán. Okrem najvyšších štátnych úradníkov (palatín, taverník) boli členmi rady chorvátsky a slavónsky bán (od čias Kolomana), sedmohradský vojvoda, následník trónu, prípadne ďalší členovia rodiny. Do kráľovskej rady patrili aj cirkevní hodnostári, predovšetkým ostrihomský a kaločský arcibiskup.

Základnou jednotkou administratívnej jednotky Uhorska bola župa. Časť slovenskej historiografie používa pre túto jednotku v období spred 13. storočia termín komitát, resp. kráľovský komitát. Tieto organizačné jednotky v Uhorsku vznikali dvojakým spôsobom. Najstaršie župy sa vytvorili zo starých historických jednotiek. Dokladá to kontinuita župných sídel ako Tekov, Zemplín, Bratislava a pod. Druhým spôsobom vzniku

uhorských žúp, častejším v južnejších oblastiach, bolo transformovanie území polonezávislých staromaďarských kniežat na župy a ich obsadenie kráľovským úradníkom.

Župy sa v prameňoch z tohto obdobia uvádzajú rozlične. Najčastejšími termínmi je *comitatus* a *civitas* (v tomto období vo význame hrad). Vyskytujú sa aj doklady pre názov *mega civitas*, čo je latinský preklad maďarského termínu *vármegye*. Slovo *mega*, *megye* má pôvod v slovanskom medza, hranica, obvod. Termíny *mega civitas* a *vármegye* možno preložiť ako hradský obvod, teda územie spravované hradom. Stretnúť sa môžeme aj s termínom *parochia*, ktorého neskorší význam označoval farnosť. Dôvodom bolo, že v najstaršom období bol farský obvod totožný s hradským (farrár sídlil v centre župy) a až neskôr dochádzalo k zahusťovaniu farskej siete.

Na čele župy stál župan (*comes*), ktorý síce fyzicky nebol priamo na kráľovskom dvore, ale formálne patrilo do kráľovskej kúrie. V období 11. a 12. storočia bol osobným úradníkom kráľa, ktorý mal právomoc ho ľubovoľne menovať či odvolať, resp. súdiť ho. Župan bol zodpovedný predovšetkým za hospodársku organizáciu a správu kráľovských majetkov na území župy. Osobne bol zodpovedný za výber daní, z ktorých mu zostávala tretina ako príjem, zvyšok príjmov odvádzal župan panovníkovi. Okrem hospodárskych kompetencií mal župan súdnu a vojenskú právomoc. Na požiadanie kráľa bol povinný zostaviť hotovosť z vojenskej posádky v okruhu župného hradu. Pri výkone týchto úloh mu pomáhali tzv. stotníci (*centuriones*), ktorým podliehali desiatnici (*decuriones*).

V najstaršom období boli na území Slovenska župy Bratislavská, Nitrianska, Komárňanská, Tekovská, Ostrihomská, Hontianska, Novohradská, Gemerská, Abovská, Zemplínska, Užská, Trenčianska, Zvolenská (zaberala takmer celé stredné Slovensko). Okrem nich existovali ešte špeciálne županstvá, tzv. pohraničné župy, ktoré mali pohraničnú obrannú funkciu (Šintava, Hlohovec, Beckov, Šaštín a Bana). Na týchto miestach boli strážne pohraničné hrady, ktorým patrilo určitý územný obvod poskytujúci hmotné zabezpečenie na vydržiavanie hradu.

9.2 Sociálna organizácia štátu

Na najvyššom spoločenskom stupni stál panovník. Pod ním boli veľmoži, ktorí v prameňoch vystupujú aj ako kniežatá (*duces*). Nižšie postavenú zložku v spoločnosti predstavovali *militēs* alebo *cives*. Táto vrstva bola

viac diferencovaná a neskôr sa z nej vytvárala uhorská šľachta, resp. časť z nej klesla na úroveň poddaných. Hlavnou úlohou tejto vrstvy bol výkon vojenskej služby, za čo dostávali prepožičané menšie majetkové podiely, väčšinou v blízkosti hradov. V prameňoch ich možno nájsť aj pod inými označeniami: *iobagiones sancti Stefani regis, filii iobagionum sancti Stefani regis, iobagiones castri*.

Najvyššie postavení boli jobagióni svätého kráľa Štefana. Išlo o vojenskú zložku spoločnosti, ktorá túto funkciu plnila dedične už od čias kráľa Štefana I. Od neho získali majetky a výsady. Prevažná väčšina týchto jobagiónov sa neskôr vyvinula v uhorskú šľachtu. V neskoršom období sa mnoho nižšie postavených jobagiónov usilovalo dokázať príslušnosť v jobagiónov sv. Štefana. *Filii iobagionum sancti Stefani regis* boli tiež vojenskou zložkou, ale svoje výsady získali od nástupcov Štefana I.

Najnižšie postavení boli *iobagiones castri*, ktorých priamou povinnosťou bolo slúžiť na hrade, tvorili hradnú posádku. Veľká väčšina z nich upadla na úroveň obyčajných poddaných. Len výnimočne zásluhy jednotlivcov boli dôvodom na ich vyššie spoločenské povýšenie a ich zaradenie do šľachtického stavu.

Ďalšiu zložku v sociálnej organizácii predstavovali tzv. dvorníci (*udvornici*). Pôvodne slovanský názov prevzali Starí Maďari. Boli to služobníci, ktorí pracovali na kráľovských dvoroch. V ich zázemí boli niektoré dediny špeciálne orientované na istý druh výrobnéj činnosti. Boli to tzv. služobnícke osady (Štitáre, Hrnčiarovce, Sokolovce, Dravce, a iné). Obyvateľstvo v týchto dedinách malo povinnosť odvádzat istý druh výrobkov županovi, ktorý ich odovzdával panovníkovi. Týmto spôsobom sa zabezpečovala remeselnícka produkcia, ktorá bola rovnomerne rozložená po celej krajine. Tento model prevzali Starí Maďari pri organizácii štátu od Veľkej Moravy.

Osobitnú skupinu obyvateľstva v Uhorsku predstavovali hostia (*hospites*). Pôvodne išlo o obyvateľov, ktorí prišli do Uhorského kráľovstva z cudziny. Zmieňuje sa o nich aj *Kniha mravných ponaučení svätého Štefana kráľa kráľovičovi Imrichovi*, keď vyzdvihuje prijímanie cudzincov, ktoré obohacujú kráľovstvo.

Príchod hostí do Uhorska mal rozličnú motiváciu. V počiatkoch formovania cirkevnej organizácie obsadzovali v Uhorsku jej posty cudzinci (biskupi, kňazi i mnísi). Podobne prichádzali šľachtici, ktorí vstúpili do služieb kráľa, získali štatút hostí a neskôr sa zaradili medzi uhorskú šľachtu. Už v najstaršom období nájdeme medzi hosťami aj poddanské

obyvateľstvo. Termín *hostia* bol teda dosť široký a zahŕňal viaceré kategórie v spoločnosti.

9.3 Cirkevná organizácia na území Slovenska v 11. – 12. storočí

Vlastná uhorská cirkevná provincia sa utvorila v roku 1000 zriadením Ostrihomského arcibiskupstva. V priebehu vlády Štefana bolo založených niekoľko ďalších biskupstiev. Väčšina územia Slovenska patrila do samotnej Ostrihomskej arcidiecézy, z ktorej sa neskôr vyčlenilo územie obnoveného Nitrianskeho biskupstva (územie bezprostredne okolo Nitry, Trenčianska župa). Východná časť Slovenska (Abov, Šariš, Zemplín, Užská župa) patrila do Jágerskej diecézy.

Samotné diecézy sa delili na archidiakonáty, ktoré sa vytvorili za vlády Kolomana a ich hranice sa vtedy kryli s historickými župami v Uhorsku. Archidiakonáty sa potom členili na vicearchidiakonáty, ktoré sa neskôr pretvorili na dekanáty. Najnižšou organizačnou cirkevnou jednotkou v Uhorsku boli farnosti. Zvláštne postavenie mali exemptné farnosti, ktorých farári nepodliehali vicearchidiakonom a archidiakonom, ale priamo biskupovi, poťažmo arcibiskupovi.

Významné postavenie v cirkevnej správe mali kapituly – zbor kňazov žijúcich spoločným životom. Sídlna kapitula (v sídle biskupa) existovala na Slovensku iba v Nitre. Bola založená už na začiatku 11. storočia. Združené kapituly (mimo sídla biskupa) boli v Bratislave (založená pravdepodobne v druhej polovici 11. storočia) a na Spišskej Kapitule (založená pravdepodobne na počiatku 13. storočia).

Dôležitou súčasťou cirkevnej organizácie boli kláštory. Boli to komunity mužov alebo žien, ktoré svoj vnútorný život riadili podľa spoločných pravidiel, regúl (regula sv. Benedikta, regula sv. Augustína a pod.). Za najstarší kláštor na našom území sa pokladá Zoborský kláštor. Český kronikár Kosmas pri svojej ceste do Uhorska zachytil okolo Nitry tradíciu, podľa ktorej dal Zoborský kláštor vybudovať Svätopluk. Kláštor bezpečne existoval už za vlády Štefana I. ako ustálená kláštorná komunita, keďže od neho dostal rozsiahle majetky a výsady.

Ďalší významný benediktínsky kláštor založil v roku 1075 vtedajší nitriansky údelný vojvoda Gejza, od roku 1077 uhorský panovník, v Hronskom sv. Beňadiku na brehu rieky Hron. Pôvodne benediktínske bolo aj opátstvo v Bzovíku založené Lampertom z rodu Hunt-Poznanovcov okolo

roku 1130. Neskôr sa tam usadili premonštráti. Šľachtické fundácie vznikli aj v Klíži, Ludaniciach a v Krásnej nad Hornádom. Niekedy v druhej polovici 12. storočia vznikli premonštrátske kláštory v Lelese a Jasove.

Kláštory v Uhorsku nemali len náboženský rozmer. Mali významné postavenie v uhorskom zvykovom práve. V jednom zo svojich zákonov kráľ Koloman nariadil, aby sa tzv. Božie súdy, ordály mohli konať iba v sídlach biskupstiev a významnejších kapitúl (Nitry, Bratislava).

9.4 Vývin osídlenia na Slovensku v 11. – 12. storočí

Osídlenie v 9. storočí sa sústreďovalo predovšetkým do nížinných oblastí. Príchod staromaďarských kmeňov a začlenenie Slovenska do Uhorského štátu nepriniesol deštrukciu tejto starej sídelnej siete. Staromaďarské strážne osady neboli vsúvané priamo do jestvujúcej sídelnej jednotky, ale boli vybudované na okraji staršej dediny.

Nedostatočná pramenná základňa nedovoľuje kvantifikovať stav osídlenia z obdobia 11. a 12. storočia. Predpokladá sa, že takmer polovica všetkých ľudí v tomto období žila v oblasti dolného Pohronia, Požitavia, Ponitria a Považia. V týchto oblastiach bola najhustejšia sieť osídlenia. Hustejšie boli osídlené aj južné časti stredného Slovenska, Východoslovenská nížina a Košická kotlina.

Po stabilizácii Uhorska v 11. storočí došlo v 12. storočí k výraznejšiemu rozvoju osídlenia. Vďaka sídelným prebytkom sa osídlenie šírilo vyššie do podhorských a horských oblastí pozdĺž riečnych tokov.

Dominantným etnikom boli Slováci, ktorí boli nositeľom historického vývoja a jeho kontinuity. Už v 11. storočí sa v tomto slovenskom prostredí usadzujú aj inoetnické živly (nerátajúc Starých Maďarov). Už od počiatkov Uhorského kráľovstva prichádzali na jeho územie malé skupinky Nemcov. K výraznejšiemu prisťahovaniu nemecky hovoriaceho obyvateľstva došlo v polovici 12. storočia za vlády Gejzu II. Počas 12. storočia prišli do Uhorska aj menšie skupiny Flanderčanov a Valónov, ktorí sa rozptýlili do viacerých lokalít. Súvislejšie nemecké osídlenie sa v 12. storočí vytvorilo v Abovskej župe, kde si zriadili tzv. Vižolskú župu.

V polovici 13. storočia je na našom území doložitelných (archeologicky a písomne) viac ako 1600 sídlisk. Na konci 12. storočia možno počet obyvateľov dnešného Slovenska bez ohľadu na etnickú príslušnosť odhadnúť na 200 tisíc obyvateľov.

10. Belo III.

10.1 Stabilizácia mocenskej pozície kráľa

Uhorsko prešlo v 12. storočí z vnútropolitického hľadiska krízou. Súvisela s nie plne akceptovaným systémom následníctva v arpádovskej dynastii. Situácia sa zmenila za vlády Bela III., ktorý nastúpil na trón v roku 1172 ako najstarší mužský člen arpádovskej dynastie. Belo bol vychovávaný na dvore byzantského cisára Manuela I. Komnena. Po príchode do Uhorska odmietol vtedajší ostrihomský arcibiskup Lukáš Bela korunovať za kráľa, pretože bol kresťanom východného rítu. V tejto situácii zastúpil Lukáša kaločský arcibiskup. Proti nároku Bela III. vystúpil jeho mladší brat Gejza s podporou ich matky Eufrozíny a spomenutého arcibiskupa Lukáša. Belo uvrhol Gejzu do žalára a tým definitívne zlikvidoval domácu opozíciu. Podarilo sa mu tak stabilizovať situáciu.

V zahraničnej politike sa Belo orientoval tradičnými smermi. Nadviazal na staršiu politiku kráľa Kolomana z počiatku 12. storočia a orientoval svoje snahy na zachovanie a zvýšenie vplyvu Uhorska v Dalmácii na úkor Benátok.

Okrem toho sústredil pozornosť aj na Haličsko a Vladimírsko, ktoré sa snažil pripútať ku kráľovstvu. Formálnou zámkou na angažovanie sa v tejto oblasti mu bola žiadosť haličského kniežata Vladimíra o pomoc v roku 1188 proti Romanovi, ktorý ho násilne zbavil vlády. Belo III. Vladimíra prijal a vyslal svoje vojsko proti Romanovi, ktorý utiekol do Poľska ku Kazimírovi Spravodlivému. Belo nevrátil haličský kniežací stolec Vladimírovi, ale za nové haličské knieža vymenoval svojho syna Ondreja. Svojím počínaním však popudil proti sebe domácich bojarov. Medzitým sa podarilo utiecť Vladimírovi z uhorského väzenia a nájsť ochranu u Fridricha Barbarossu, ktorý poveril Kazimíra Spravodlivého, aby vojensky zasiahol v prospech Vladimíra (1190). Samotný Belo už Haličsku nevenoval pozornosť.

V roku 1189 pod vedením Fridricha Barbarossu tiahli cez Uhorsko známou Dunajskou cestou vojská tretej križiackej výpravy. Uhorský kráľ a rímsky cisár sa stretli na pravom brehu Dunaja pri Bratislave (*Ungerau* – dnešná Petržalka). Belo sa k výprave nepripojil, ale sľúbil, že neskôr sám jednu podnikne. Fridrich Barbarossa okrem iného žiadal od Bela, aby prepustil brata Gejzu z väzenia. Belo ho vypočul pod podmienkou, že sa Gejza pridá ku križiackym vojskám. V tomto období sa objavuje na minciach kráľa Bela III. dvojitý kríž ako nový symbol Uhorska popri starších arpádovských brvnách. Súvisí to pravdepodobne s byzantským pobytom Bela III. v Konštantínopole, kde používanie dvojitého kríža v symbolike malo dlhú tradíciu a ustálenú teologickú koncepciu. Istú rolu mohol zohrať aj sľub Bela zúčastniť sa križiackej výpravy.

Belovi III. sa podarilo stabilizovať postavenie Uhorska aj v zahraničnej politike. Okrem epizód na juhu v Dalmácii a severe v Haličsku sa nepodujal na vedenie ďalších konfliktov, čím kráľovstvo nevyčerpávalo vojenský a hospodársky potenciál.

Za vlády Bela začala v Uhorsku pôsobiť rehoľa cistercitov. Súvisí to aj s priklonom kráľa k západnej Európe Bela III., vďaka jeho druhej manželke Margite, dcére francúzskeho kráľa Ľudovíta VII. Vznikla tak pozoruhodná kultúrna symbióza. Na jednej strane byzantský rítus dosahoval obdobie rozkvetu a na druhej strane panovníkom podporovaný prílev západnej kultúry.

V roku 1192 Belo III. so súhlasom pápeža nechal kanonizovať uhorského kráľa Ladislava I. Udialo sa tak aj pod vplyvom atmosféry križiackych výprav. Ladislav bol legendami predstavený ako rytier bojujúci proti pohanstvu.

10.2 Uhorská kráľovská kancelária

Stabilizácia pomerov v krajine viedla aj ku kultúrnemu rozkvetu. S Belom III. súvisí aj vznik a vytvorenie organizácie kancelárie uhorských kráľov. Stala sa z nej stabilizovaná inštitúcia zameraná na prijímanie a vydávanie listín. Kým doteraz fungovala prax tzv. prijímateľského vyhotovenia (kto žiadal od panovníka vydanie listiny, musel si ju nechať vyhotoviť vo vlastnej réžii a panovník je len potvrdil pečaťou), prípadne potrebné listiny vyhotovil niektorý z členov kráľovskej kaplnky *ad hoc*, za Bela III. sa vytvorila stála kráľovská kancelária, ktorá túto agendu vybavovala programovo. Okruh úradníkov v kráľovskej kancelárii sa sformoval z členov kráľovskej

kaplnky. Na čele stál kancelár, jeho zástupcom bol vicekancelár a radovými členmi kancelárie boli notári (na ich čele stál protonotár) a vlastní pisári (scriba). Funkcia kancelára kráľovskej kancelárie bola v Uhorsku čestnou a najčastejšie patrila ostrihomskému arcibiskupovi. V najstaršom období vykonával funkciu vicekancelára vo väčšine prípadov stoličnobelehradský prepoš, ktorý bol zároveň na čele kráľovskej kaplnky.

10.3 Imrich

Po smrti Bela III. (1196) nastúpil na uhorský trón jeho najstarší syn Imrich, ktorý vládol do roku 1204. Pokračoval síce v politike svojho otca, ale dostal sa do konfliktu s mladším bratom Ondrejom o následnícke právo. Už v roku 1197 sa vojská oboch bratov stretli v Slavónsku pri dedine Mačka, kde dokázal Ondrej zvíťaziť. Vydobyl si údel, ktorý zahŕňal celé chorvátske a dalmátske územie a nechal sa titulovať ako chorvátsky, dalmátsky a slavónsky vojvoda.

Počas svojej vlády sa v roku 1201 Imrich zaplietol do dynastických sporov v Srbsku. Podnikol vojenskú výpravu, počas ktorej sa vyhlásil za srbského kráľa. Snažil sa prinútiť Srbov, aby sa zriekli východného kresťanského rítu. Imrich bol úspešný v bojoch s Byzantskou ríšou o Bulharsko, kde získal Belehrad a Niš. Tieto mestá sa stali trvalou súčasťou Uhorska.

V roku 1203 Ondrej organizoval proti svojmu bratovi rozsiahle povstanie. Skôr ako vypuklo, ho Imrich odhalil a Ondreja uvrhol do väzenia v Ostrihome. Z neho ho vyslobodili verní služobníci Alexander a Tomáš z rodu Hunt-Poznanovcov, predkovia pánov z Pezinka a Svätého Jura. Keď sa neskôr stal Ondrej II. uhorským kráľom, nikdy nezabudol na ich pomoc a z jeho vďačnosti ťažili aj ich potomkovia.

Imrich sa v spore s bratom politicky aj mocensky vyčerpával. Musel si získavať prívržencov na svoju stranu a uhorská šľachta to začala využívať vo svoj prospech. Významné rody si nechávali kráľom udeľovať rozsiahle majetky a tým sa proces rozpadu patrimoniálnej držby urýchlil.

Imrich náhle v roku 1204 zomrel a zanechal maloletého syna, ktorého dal krátko predtým korunovať za uhorského kráľa ako Ladislava III. Ondrej sa stal regentom a Ladislav so svojou matkou ušli z kráľovstva. Z krátko Ladislav umrel a Ondrej sa stal novým uhorským kráľom.

10.4 Ondrej II.

Mladší syn Bela III. Ondrej získal vládu po deviatich rokoch boja so svojím starším bratom Imrichom. Vládol tridsať rokov a jeho vláda nesie dve základné črty. Ondrej sa počas celej svojej vlády snažil dobyť Haličsko, kde vládol z poverenia svojho otca ešte v roku 1190. Predovšetkým je však s obdobím panovania Ondreja II. spojený úpadok kráľovskej moci plynúci z rozsiahlej donačnej politika kráľa.

Prvú zo svojich výprav do Haličska podnikol Ondrej už krátko po svojej korunovácii. Sumárne podnikol na severovýchod Karpát až 17 výprav. V otvorených stretoch s tamojšími bojarmi bol Ondrej úspešný, avšak posádka, ktorú tam zanechal, nedokázala udržať výboj a vždy sa musela stiahnuť. Toto podujatie vyčerpávalo uhorskú štátnu pokladnicu, ktorú sa kráľ snažil naplniť príspevkami, ktoré platili šľachtické rody za nové donácie. Okrem toho získaval Ondrej peniaze aj za prenájom regálnych práv Židom a Izmaelitom. Proti podobným praktikám protestovala aj pápežská kúria.

V čase, keď bol Ondrej ešte bánom v južných častiach Uhorského kráľovstva, oženil sa s Gertrúdou, dcérou meránskeho kniežata Bertolda. Spolu s ňou prišlo do Uhorska množstvo cudzincov, ktorým Ondrej, po tom čo sa stal kráľom, udelil dôležité krajinské posty. Postupom času sa v domácej uhorskej šľachte vytvorila voči týmto cudzincom silná opozícia. Počas jednej z výprav Ondreja do Haličska v roku 1213 bola Gertrúda zavraždená. Ondrej sa okamžite vrátil z výpravy a kruto sa poráтал s organizátormi atentátu – bratislavským županom Bankom a Kačičovcami.

V roku 1217 sa Ondrej II. ako jediný z uhorských panovníkov zúčastnil križiackej výpravy. Podujatie prezentoval ako naplnenie sľubu, ktorý dal svojmu otcovi Belovi, ale skutočným dôvodom bola Ondrejova snaha získať korunu Latinského cisárstva, pretože v roku 1216 zomrel cisár Henrich, bratranec Ondrejovej druhej manželky Jolanty. Cisársku korunu nakoniec získal Jolantin otec Peter z Courtney. Tým začalo Ondrejovo nadšenie pre výpravu hasnúť. Počas niekoľkých mesiacov sa Ondrej zaujímal iba o hľadanie relikvií svätcov a navštevoval jednotlivé kniežatá. Bez toho, aby dosiahol nejaké vojenské výsledky, Ondrej vyhlásil svoj sľub križiackej výpravy za naplnený a vrátil sa späť do Uhorska. Nezabránil mu v tom ani jeruzalemský patriarcha, ktorý sa ho snažil hrozbou exkomunikácie zadržať.

Po návrate našiel Ondrej krajinu v chaos. Kráľovské majetky boli rozparcelované medzi najvýznamnejšie šľachtické rody. Formálnym

miestodržiteľom počas neprítomnosti Ondreja bol síce ostrihomský arcibiskup, jeho moc sa však obmedzovala len na samotný Ostrihom a blízke okolie. Už v tomto období sa začala formovať opozícia voči Ondrejovi II. v kruhu jeho syna Bela, neskoršieho Bela IV.

10.4 Zlatá bula

Výsledkom rozvratu sociálnych väzieb a ekonomického prostredia v krajine bolo vydanie tzv. Zlatej buly z roku 1222. Obsahovala 31 článkov, ktoré poskytujú obraz o vtedajšej sociálnej skladbe spoločnosti. Cieľom vydania dokumentu bolo definovať postavenie, práva a slobody jednotlivých zložiek uhorskej spoločnosti. Silným motívom vydania Zlatej buly bola snaha drobnej šľachty získať plné spoločenské uznanie, pretože v predchádzajúcom vývoji sa drobní šľachtici dostávali do područia veľmožských rodov, ktoré nerešpektovali drobné vlastnícke práva kráľovských servientov a rytierov.

V prvom článku kráľ povolil šľachte raz ročne (na deň sv. Štefana, 20. augusta) usporiadať celouhorský snem v Stoličnom Belehrade. V ďalších ustanoveniach sa zaviedla zásada o nezdaniteľnosti šľachty a cirkevných majetkov. V rámci dedičského konania bol rod povinný vyčleniť pre ženských členov štvrtinu z celého majetku. Ak nebol v rode dedič, majetok pripadol späť kráľovi (odúmrť). Vo väčšine prípadov boli ženy, ktoré mali nárok na dedenie, z tejto štvrtiny vyplatené peniazmi. Šľachtici smeli byť súdení len panovníkom. Povinnosťou servientov bolo zúčastňovať sa vojenských výprav, pokiaľ im kráľ hradil všetky výdavky, ktoré s tým súviseli. Ak nepriateľské vojsko zaútočilo na Uhorsko, šľachtici boli povinní kráľovstvo brániť. Palatín smel súdiť všetkých obyvateľov kráľovstva, ale vážnejšie kauzy šľachticov len s vedomím kráľa. Ak by jobagión, či servient našiel smrť v kráľovom vojsku, jeho syn alebo brat mal byť za zásluhy mŕtveho odmenený. Hostia nesmeli obsadzovať úrady a hodnosti bez súhlasu kráľovskej rady. Kráľ nemohol udeľovať celé župy a úrady do večnej držby. Výmena mincí mala prebiehať na Veľkú noc raz ročne a denáre mali byť také, ako za vlády Bela III. Vyberačmi daní a správcovia kráľovských príjmov nesmeli byť židia ani izmaeliti. Zároveň sa zakázalo povyšovať ich do šľachtického stavu.

Najvýznamnejším článkom Zlatej buly bolo záverečné ustanovenie o práve odporu (*ius resistendi*). Uhorská šľachta získala právo postaviť sa proti panovníkovi, ak konal proti jej záujmom a proti záujmom krajiny.

Na toto vágne ustanovenie sa neskôr v novoveku odvolávali všetky stavovské povstania. Až v roku 1683 sa uhorská šľachta definitívne vzdala tohto článku.

Šľachta bola diferencovaná do troch základných zložiek. Na najvyššom stupni hierarchie stáli veľmoži (*barones regni*). Prostrednou vrstvou boli kráľovskí servienti (*servientes regis*) a najnižšou, ktorá sa neskôr stala základom pre uhorské zemianstvo, boli hradní jobagióni. Boli to vojaci, ktorí slúžili na hradoch a za to dostávali do dedičnej držby majetky v okruhu funkčnej pôsobnosti hradu.

Zlatá bula mala byť vyhotovená v siedmich exemplároch. Jeden exemplár mal byť poslaný pápežovi, aby ho zapísal do svojich registra, ďalšie mali byť uložené u johanitov v Ostrihome, v archíve Ostrihomskej kapituly, ďalšia v Kaloči a u palatína. Jeden exemplár si mal ponechať kráľ. Originál Zlatej buly sa napriek tomuto opatreniu nezachoval, ale jej znenie poznáme vďaka viacerým potvrdeniam a odpisom.

Už v roku 1231 bola Zlatá bula renovovaná. Niektoré články sa čiastočne modifikovali, ale hlavným dôvodom potvrdenia bolo nedodržanie ustanovení Zlatej buly z roku 1222 zo strany Ondreja II. Preto sa do konfirmácie doplnilo ustanovenie, podľa ktorého mal na dodržanie jednotlivých článkov dohliadať ostrihomský arcibiskup. V prípade, že by kráľ opäť nedodržoval ustanovenia buly, mohol byť uhorským prímasom exkomunikovaný. V roku 1231 potvrdili Zlatú bulu aj synovia Ondreja II., Belo a Koloman.

Konfirmácia Zlatej buly z roku 1231 je dôležitá aj z iného dôvodu. Stanovila sa v nej zásada, že okrem kráľovských poverencov (pristaldov) má pri verejnoprávnych záležitostiach (donácia, del'ba majetku, reambulácia) asistovať aj človek z niektorej uhorskej kapituly alebo kláštora. Kapitula či kláštor mali toto svedectvo spísomniť. V tomto ustanovení je počiatok hodnoverných miest v Uhorsku. Ich sieť sa ustálila v polovici 14. storočia.

V tom istom roku (1231) Ondrej potvrdil privilégia aj uhorskej cirkvi. Podľa miesta vydania sa v literatúre uvádza aj ako Berehovská zmluva. Boli v nej potvrdené slobody ako vyňatie cirkevných predstaviteľov spod svetských súdov, spod platenia daní, nepodliehanie výmene mincí a pod. Jeden z článkov Berehovskej zmluvy udeľoval ostrihomskému arcibiskupovi príjmy zo soľného monopolu.

Celkovo priniesla vláda Ondreja II. rozvrat centrálnej kráľovskej moci. Svedčia o tom články Zlatej buly (1222) a jej konfirmácie (1231).

Táto dezintegrácia sa najviac prejavila v neuváženej donačnej politike kráľa. Neefektívna bola aj zahraničná politika Ondreja II., ktorá zaťažovala Uhorsko a hospodársky ho vyčerpávala. Žiaden zo zahraničných výbojov, na ktoré sa Ondrej podujal, neskončili úspechom.

11. Belo IV.

Ešte počas vlády Ondreja II. začala vznikať proti nemu silná vnútorná opozícia. Hlavným iniciátorom bol Ondrejov syn Belo. Proti otcovi otvorene vystúpil už v roku 1223. Snažil sa revidovať otcove rozsiahle donácie, ktoré však Ondrej uvádzal späť do platnosti.

Ihneď po svojom nástupe na trón (1235) sa Belo IV. snažil zastaviť proces rozpadu kráľovských majetkov. Nariadil prísnu revíziu všetkých donácií, ku ktorým došlo za vlády jeho otca. Tým proti sebe popudil uhorskú šľachtu a preto sa snažil viac orientovať na mestské komunity. Vo väčšom meradle povolával cudzincov do Uhorska, ktorí po usídlení sa v určitej lokalite získali od kráľa rozsiahle výsady. Z obdobia pred vpádom Mongolov vieme najmenej o piatich lokalitách, ktorým Belo udelil výsadné listiny: Trnava, Krupina, Banská Štiavnica, Zvolen, Starý Tekov. Okrem toho získal Stoličný Belehrad potvrdenie starších výsad od Štefana III.

Mestá mali byť nielen oporou Belovej politickej moci, ale predovšetkým sa ich podporou snažil dať impulz uhorskému hospodárstvu. Tento proces intenzívnejšieho utvárania mestských komunít v Uhorsku odráža zmenu sociálnych štruktúr kráľovstva. Sľubný vývoj bol zastavený vpádom Mongolov.

11.1 Mongolský vpád do Uhorského kráľovstva

Začiatkom 13. storočia sa pod vedením Džingischána vytvorila v Ázii obrovská Mongolská ríša, ktorá ovládala obrovské ázijské územia od Číny po hranice Európy. V roku 1223 porazili Mongoli ruské a kumánske vojská na rieke Kalke. Na prelome rokov 1239/1240 dobyli Kyjev, sídlo ruských veľkokniežat a ukončili éru Kyjevskej Rusi, ktorá sa na ďalších 150 rokov stala vazalom Zlatej hordy.

Kumáni prešli po porážke do Uhorska, kde ich kráľ Belo IV. prijal a usadil v oblasti medzi riekami Tisou a Dunajom. Ich príchod sa stal v roku

1241 formálnou zámenkou pre Mongolov na vpád do Uhorska. Belo IV. totiž odmietol výzvu, aby vrátil Kumánov do ich závislosti.

Rozpínanosť Mongolov bola známa dlhší čas. Správy o ich sile však boli v Uhorsku podcenené a kráľovstvo sa začalo mobilizovať až po prvých správach o páde Kyjeva. V duchu ustanovenia Zlatej buly vyhlásil Belo IV. vojenskú pohotovosť, ale vďaka napätým vzťahom medzi kráľom a šľachtou kvôli majetkovej revízii sa vojsko schádzalo len veľmi pomaly.

V marci 1241 prenikli cez Karpaty oddiely Batu chána Vereckým priesmykom a po prekonaní zásekov a rýchlym postupe dobyli a vypálili Vacov. K vzájomnému stretu uhorského a mongolského vojska došlo 11. apríla 1241 neďaleko dedinky Mohi pri rieke Slanej. Uhorské vojská utrpeli zdrvivú porážku. Panovník sa zachránil len v sprievode najbližších verných, ktorí ho chránili vlastnými telami. Ranený v boji bol aj Belov mladší brat Koloman, ktorý na následky zranenia umrel v Záhrebe.

Samotný Belo ušiel s malou skupinou bojovníkov do Nitry, kde jeho sprievod posilnila posádka hradných jobagiónov Nitrianskeho hradu. Odtiaľ Belo pokračoval v úteku k Morave, kde ho zastihlo pozvanie rakúskeho vojvodu Fridricha Babenberského. Belo prijal Fridrichovu ochranu a utiahol sa k nemu do Viedne, pretože si bol vedomý snahy Mongolov dolapiť ho.

Po príchode do Viedne, ale Fridrich žiadal od Bela, aby mu vrátil peniaze, ktoré mu v roku 1235 požičal pri nástupe na trón, pretože po Ondrejovi II. bola pokladnica prázdna. Belo v tejto situácii odovzdal Fridrichovi všetky klenoty vrátane zlatom a drahokamami zdobeného meča a vydal zálohovaciu listinu na Bratislavskú a Mošonskú župu. Z Viedne odišiel Belo do Záhrebu, kde sa pokúšal organizovať odpor proti Mongolom.

Do Uhorska vpadol ešte druhý voj Mongolov pod vedením Ordu chána. Postupoval paralelne s Batu chánom po severnom úpätí Karpát cez Malopoľsko a Sliezska. Zo Sliezska Mongoli tiahli na Moravu a odtiaľ vtrhli na Považie pri Trenčíne. Pozdĺž Váhu postupovali na juh, kde sa chceli spojiť s prvým vojom. Cestou sa neúspešne snažili dobyť Nitru. S Batu chánom sa spojili až v januári v roku 1242 pri obliehaní Ostrihomu, keď mohli prejsť po zamrznutom Dunaji.

Mongoli neplienili Uhorsko v jednom kompaktnom voji, ale už od začiatku vpádu sa od neho oddeľovali menšie jednotky, ktoré zasiahli aj mimo smerovania hlavného voja. Prenikli do Abova a možno aj ďalej na sever (Šariš, Spiš?). Viac však zasiahol slovenské územie voj Ordu chána, ktorý sa dostal aj na stredné Slovensko pozdĺž Hrona.

Podľa prehnaného odhadu Obrázkovej kroniky vtrhlo do Uhorska pol milióna Mogolov. Reálne odhady sa pohybujú na úrovni 70 – 100 tisíc ľudí. Podľa neskorších správ zostali na území Slovenska nedobyté len kamenné hrady Nitra, Bratislavský hrad, Komárno, Filákov a Abovský Novohrad.

Na zúfale prosby Bela IV., ktorý sa snažil získať pomoc zo západnej Európy, nikto nereflektoval. V polovici roka 1242 však Mongoli náhle odišli, pretože veľký chán Ogotaj umrel a Batu chán sa chcel prihlásiť o následníctvo.

Odhaduje sa, že v dôsledku mongolského vpádu a následného hladomoru, ktorý zavládol v krajine po dvoch neúrodných rokoch, predstavovali populačné straty Uhorska tretinu až polovicu všetkého obyvateľstva.

11.2 Boj o Babenberské dedičstvo

Ihneď po návrate z Dalmácie bol Belo IV. konfrontovaný s nárokmi Fridricha Babenberského, ktorý okamžite vtrhol do Mošonskej a Bratislavskej župy. Fridrich sa navyše snažil obsadiť aj Trenčiansku župu, kde ho zastavila posádka trenčianskych hradných jobagiónov. V roku 1246 Fridrich Babenberský vtrhol opätovne do Uhorska s nárokom na Mošonskú a Bratislavskú župu. V bitke pri rieke Litava síce porazil vojsko Bela IV., ale sám zahynul. Smrťou Fridricha Babenberského vymrel rod po meči a rozpútali sa vojny o babenberské dedičstvo.

S nárokmi na dedičstvo Babenbergovcov vystúpil s podporou pápeža aj Belo IV. Situácia sa však postupne vyvinula v neprospech Arpádovcov. V roku 1251 rakúska šľachta povolala za panovníka vtedajšieho moravského markgrófa Přemysla Otakara s podmienkou, že si za manželku vezme poslednú členku babenberského rodu Margitu, Fridrichovu neter, staršiu od neho o viac ako tridsať rokov. Tým sa dostali Arpádovci a Přemyslovci do otvoreného konfliktu o rakúske krajiny.

Po niekoľkých rokoch pohraničných konfliktov došlo k uzavretiu mieru (1254). Podľa kompromisného riešenia mal vládu v Rakúsku prevziať Přemysl, ale Štajersko malo pripadnúť Uhorsku. Spočiatku bol za uhorského správcu Štajerska menovaný Štefan z rodu Gutkeledovcov. Voči nemu však v roku 1258 vypukla vzbura a Belo IV. sem dosadil svojho syna Štefana. Ten sa napriek dohode snažil rozšíriť svoju vládu aj nad Rakúsko.

Vzájomný konflikt Přemysla Otakara II. a Bela IV. vyvrcholil bitkou na Moravskom poli pri Kressenbrunne (13. júla 1260). Uhorský kráľ bol porazený a musel sa zriecť Štajerska v prospech českého kráľa. O rok neskôr (1261) uzavreli mier a pri tejto príležitosti si Přemysl Otakar II. vzal za svoju druhú manželku Belovu dcéru Kunhutu (manželstvo s Margitou bolo vyhlásené za neplatné). Tieto udalosti vniesli rozpor medzi Bela IV. a jeho syna Štefana.

11.3 Konflikt Bela IV. so synom Štefanom

Belov syn Štefan sa mierom medzi otcom a Přemyslom Otakarom II. cítil byť ukričtený a otvorene vystúpil s nárokmi na spoluvládu v Uhorsku. Zorganizoval vojsko zo svojich prívržencov, ktoré sa v roku 1262 stretlo s armádou Bela IV. v potýčke pri Bratislave. Otec so synom boli nútení dohodnúť sa.

Belo ustúpil nárokom svojho syna a Uhorsko rozdelili ho na dve časti. Zadunajsko a Slovensko bez východnej časti (Abov, Šariš, Užská župa, Zemplín) pripadlo Belovi. Územia na východ od Dunaja, uvedené východné Slovensko, Sedmohradsko spolu s titulom mladšieho uhorského kráľa (*rex iunior*) pripadli Štefanovi.

Vzťah medzi oboma bol aj po tejto dohode napätý, pretože Štefan sa usiloval rozšíriť svoju vládu ďalej na západ. V roku 1265 došlo k ďalšej vzájomnej bitke pri Isaszegu, kde bol Belo IV. porazený. V následnej dohode bolo potvrdené rozdelenie z roku 1262 a Belo pridal Štefanovi navyše ďalšie župy v Zadunajsku.

11.4 Zmeny v hospodárskej a spoločenskej štruktúre obyvateľstva

V roku 1267 šľachta donútila Bela IV. a Štefana potvrdiť Zlatú bulu z roku 1222. Doplnil sa článok o sneme v Stoličnom Belehrade ustanovením, podľa ktorého sa ho mali zúčastniť aj zástupcovia každej župy. Je to jeden z prvých náznakov transformácie uhorských žúp z kráľovských na šľachtické, ktorá prebiehala v jednotlivých oblastiach v rôznom čase, od polovice 13. storočia do polovice 14. storočia.

Počas obdobia vlády Bela IV. sa začína formovať najnižšia vrstva uhorských šľachticov. Z obdobia po vpáde Mongolov poznáme veľké množstvo drobných donácií. Kráľ nimi odmeňoval hradných jobagiónov za ich

vojenské zásluhy. Držitelia týchto majetkov mali povinnosť bojovať vo vojsku uhorského kráľa, prípadne museli do boja postaviť za seba náhradu.

Od Bela IV. získali výsady aj zvláštne komunity obyvateľov. V roku 1243 dostali výsady spišskí kopijníci, z ktorých sa vytvorila osobitná vrstva spišskej šľachty s vlastnou organizáciou, právami a povinnosťami. Neskôr v roku 1257 získali privilégia liptovskí populi. Výsady týchto služobných obyvateľov sa veľmi podobali výsadám drobnej šľachty, ba v niektorých bodoch boli výhodnejšie.

Zmeny, ktorými prechádzalo Uhorské kráľovstvo, zasiahli aj obranný systém krajiny. Nastalo obdobie rozsiahlej výstavby kamenných hradov (najmä pohraničných). Spôsob ochrany hraníc sa tak modernizoval a nahrádzal zastaraný systém zásekov.

Výrazným zásahom do uhorskej spoločnosti bola snaha Bela zvýšiť počet obyvateľov Uhorska a tým ho pozdvihnúť aj hospodársky. Začal systematicky pozývať do Uhorska cudzincov najmä z nemeckých krajín. Príselci zo západných krajín sa usadzovali v Uhorsku už za predchádzajúcich kráľov (Štefan I., Gejza II., Belo III.). Tieto akcie však neboli systematické a súviseli s osobnými kontaktmi jednotlivých panovníkov. Belovou inováciou bolo verbovanie záujemcov zo západu o usídlenie v Uhorsku. Tým sa zároveň aj zmenila sociálna skladba nových osadníkov. Kým v predchádzajúcich prípadoch išlo o výber (rytieri, špecializovaní remeselníci, banícki odborníci) a predovšetkým sa hľadalo na import nových výrobných postupov, za Bela to bol nábor potenciálnych osadníkov.

Krátko po vpáde Mongolov Belo pokračoval v udeľovaní výsad jednotlivým komunitám, ktorých počet rýchlo vzrastal – Spišské Vlchy, renovácia pre Zvolen a Krupinu, Žiar nad Hronom, Nitra, Košice, Veľký Šariš, Sabinov, Prešov, Gelnica, Dobrá Niva a Babiná, Banská Bystrica, Nemecká (dnes Partizánska) Ľupča, Komárno, Hybe, Rimavská Sobota, Kežmarok, Levoča.

11.5 Štefan V.

Po smrti Bela IV. sa dočkal vlády v Uhorsku jeho syn Štefan, ktorý bol v konflikte s otcom už od začiatku šesťdesiatych rokov práve kvôli účasti na vláde v Uhorsku. Ihneď po nastúpení na trón opäť obnovil svoje nároky na rakúske dedičstvo po Babenbergovcoch. Uhorské strážne posádky z Bratislavskej a Mošonskej župy podnikli výpad do Rakúska. Proti tomuto

počínaniu protestoval aj pápež, keďže išlo väčšinou o kumánske jednotky, ktoré sa nevyhýbali rabovaniu kostolov a kláštorov. Začiatkom apríla 1271 nasledovala odvetná výprava Přemysla Otakara II., ktorý so svojím českým vojskom vpadol na juhozápadné Slovensko a aj s podporou časti uhorskej domácej šľachty obsadil Devín, Stupavu, Bratislavu, Svätý Jur, Pezinok, Trnavu a Nitru.

K rozhodujúcej bitke došlo v máji 1271 pri Mošoni, ktorú Štefan prehral. Uhorský panovník bol mierom v Bratislave nútený uznať *status quo* a slávnostne sa vzdal nárokov na Štajersko, Korutánsko, Kraňsko a Vindickú marku.

12. Koniec Arpádovcov

12.1. Ladislav IV. – úpadok ústrednej kráľovskej moci

Štefan V. náhle zomrel vo veku 31 rokov v auguste 1272. Kráľom sa formálne stal jeho deväťročný syn Ladislav, za ktorého vládla jeho matka Alžbeta Kumánska pod vplyvom bána Joachima Pektariho. V tomto období súperili medzi sebou viaceré veľmožské rody, ktoré si rozparcelovali Uhorsko na polonezávislé dŕžavy (Čákovci, páni z Hederváru, páni z Kyseku/Kószég, Abovci).

Oporou regentky Alžbety, resp. maldého Ladislava boli kumánske posádky, ktoré využíval už Štefan V. Tie v roku 1273 vpadli na Moravu a do Rakúska. Odvetou boli dva vpády – Rakúšanov a Moravanov. Rakúšania obsadili Mošonskú župu a moravské vojská prenikli až k Nitre, kde ohňu za obeť padol aj tamojší biskupský archív. Vzápätí vstúpila na územie Slovenska aj armáda Přemyslava Otakara II. (asi 60 tisíc vojakov), ktorá sa pohybovala na juhozápadnom Slovensku a neskôr prešla na pravý breh Dunaja. K bitke s uhorským vojskom nedošlo, pretože to sa priamemu stretu vyhýbalo. V tom čase došlo k voľbe Rudolfa Habsburského za nemeckého kráľa. Přemysl Otakar sa preto stiahol, ale na niekoľkých hradoch (Bratislava, Mošon, Šoproň) zanechal českú posádku.

V nasledujúcom období sa stalo Uhorsko súčasťou boja medzi Otakarom a Rudolfom o vládu v Svätej rímskej ríši. Přemysl Otakar sa snažil získať si na svoju stranu Ladislava, ale uhorský kráľ, resp. jeho regentka uzavreli spojenectvo s Rudolfom Habsburským.

K definitívnemu ukončeniu tohto sporu došlo 26. augusta 1278, keď sa v rozhodujúcej bitke na Moravskom poli stretli vojská Přemysla Otakara II. a Rudolfa Habsburského. Český kráľ v bitke padol a tento stret znamenal ukončenie vojen o Babenberské dedičstvo. Rudolf ho udelil ako uvoľnené léno svojmu synovi Fridrichovi do dedičnej držby. Na strane Habsburga stál v bitke aj mladý 16-ročný panovník Ladislav IV. Uhorské vojsko vtedy viedol mladý Matúš Čák.

Na konci sedemdesiatych rokov 13. storočia sa začala naplno prejavovať kríza uhorskej kráľovskej moci. Ladislav IV. sa pokúšal dostať kontrolu v krajine do svojich rúk vojenskými operáciami proti jednotlivým veľmožom. Spoliehal sa predovšetkým na Kumánov, ktorí však viac Ladislavovi svojím rabovaním škodili, ako pomáhali. Ich plieneniu sa nevyhli ani cirkevné ustanovizne a preto sa Ladislav dostal veľmi skoro do konfliktu s celou cirkevnou hierarchiou Uhorska. Sťažnosti sa dostali až k samotnému pápežovi, ktorý do Uhorska vyslal osobitného legáta, biskupa Filipa z Fermo. Do Uhorska prišiel na jar 1279 vybavený rozsiahlymi právomocami (mal právo exkomunikovať, vydávať interdikt, zbavovať cirkevných hodností a pod.). Filip zvolal okamžite cirkevnú synodu, kde mal byť prerokovaný stav uhorskej cirkvi. Cirkevní hodnostári na nej predniesli svoje sťažnosti na Ladislava a jeho kumánske vojsko. Pápežský legát pod hrozbou exkomunikácie predvolal na synodu aj kráľa. Ladislav IV. slávnostne odprisahal, že všetky krivdy napraví, Kumánov nechá pokrstiť a prinúti ich žiť usadlým spôsobom života. Ladislav však po odchode z Budína pokračoval v doterajšom spôsobe života a zavrhol aj vlastnú matku Alžbetu. Postavila sa proti synovi a pápežský legát Filip ju uznal za oficiálnu vládkyňu Uhorska. V roku 1280 Filip uvalil na Uhorsko interdikt a Ladislava IV. exkomunikoval z cirkvi.

Synoda z roku 1279 podáva zaujímavé informácie o situácii v uhorskej cirkvi. Jednotlivé články poukazujú na všeobecný úpadok mravov.

V polovici roka 1279 sa stal ostrihomským arcibiskupom Vladimír. Pápežský legát Filip ho potvrdil v tejto hodnosti a pri svojom odchode do Ríma na neho preniesol svoje právomoci. Filip podal pápežovi správu o udalostiach v Uhorsku, ale pápež exkomunikáciu Ladislava IV. a interdikt nad Uhorskom nepotvrdil. Namiesto toho bol Ladislav opäť vyzvaný na nápravu. Ladislav sa znovu zaviazal pomery v Uhorsku usporiadať ako slúbil a cirkevné tresty boli zrušené.

Uhorsko upadlo do špirály anarchie. Situáciu sa opätovne pokúšal ovládnuť Ladislav svojimi kumánskymi jednotkami a neváhal využiť pomoc Mongolov, ktorých povolal do Uhorska. Tí vpadli na severné Slovensko v roku 1285 pod vedením Nogaj chána a Telebug chána. Mongoli však boli vytlačení veľmožskými rodmi a nemohli sa spojiť s vojskom kráľa Ladislava.

Nepokoje sa rozšírili do viacerých častí Uhorska. V Zadunajsku otvorene vystúpili proti kráľovi páni z Kyseku. V bitke pri Žitave ho v roku 1287

porazili a Ladislav IV. sa stiahol do Trenčína k Matúšovi Čákovi. Povstali aj sedmohradskí Sasi, ktorých sa Ladislav IV. usiloval spacifickovať jednotkami Sikulov.

Koncom osemdesiatych rokov sa opäť zhoršil vzťah s pápežskou kúriou. Pápež vyhlásil proti Ladislavovi IV., ako pohanskému kráľovi, križiacku výpravu a vyzval uhorskú šľachtu, aby povstala proti svojmu panovníkovi. Pápež sa obrátil aj na rakúskeho vojvodu a českého kráľa, aby s pápežským požehnaním vtrhli do Uhorska, ale nik nereagoval. Roku 1287 Ladislav opäť povolal Nogaj chána. Jeho bojovníci vpadli na územie severného Spiša, ale pri Podolínci boli porazení a vytlačení.

12.2 Ondrej III.

Časť krajinskej šľachty, najmä páni z Kyseku, spolu s ostrihomským arcibiskupom Vladimírom pripravovali nahradenie Ladislava IV. Kumánskeho iným Arpádovcom, Ondrejom Benátskym. Jeho príslušnosť k arpádovskej dynastii bola spochybňovaná už aj súčasníkmi. Celý život prežil v Benátkach. Bol synom Štefana a Tomasiny s rodu Mororsini. Ondrejov otec Štefan bol údajným synom Ondreja II., ktorého mal s treťou manželkou Beatrix d'Este.

Ešte skôr ako Ondrej došiel do Stoličného Belehradu kvôli korunovácii, objavila sa správa o zavraždení Ladislava IV. V tej chvíli však vystúpili s nárokmi na uhorský trón ďalší kandidáti. Prvými boli Habsburgovci, ktorí, podobne ako cisári v 11. storočí, považovali Uhorsko za uvoľnené ríšske léno. Svoje nároky na trón vzniesli aj Anjouovci, ktorí boli dynasticke spriaznení s Arpádovcami – kandidát na trón Karol Martel bol synom uhorského kráľa Ladislava IV. V tejto situácii vsadila uhorská šľachta na Ondreja, pretože ho vnímala ako najslabšieho z kandidátov. Okrem pánov z Kyseku ho podporovali aj Čákovci. Peniaze na získanie podpory mal Ondrej aj od príbuzných z Benátok.

Mohutná podpora Ondreja III. nezabránila Albrechtovi Habsburskému, synovi Rudolfa, aby vtrhol na západné Slovensko a obsadil ho. V auguste 1291 došlo k bitke pri Bratislave, po ktorej bol Albrecht nútený ustúpiť. Albrecht a Ondrej III. uzavreli v Hainburgu mier, na základe ktorého sa Albrecht zriekol nárokov na uhorský trón a ustúpil aj z juhozápadného Slovenska. Neskôr sa obaja zblížili a v roku 1297 si Ondrej vzal za manželku Albrechtovu dcéru Agnesu.

12.3 Korunovačná prísaha Ondreja III.

Po korunovácii sa musel Ondrej III. zaviazat', že bude dodržiavať výsady uhorskej šľachty. Tzv. korunovačná prísaha bola vlastne potvrdením Zlatej buly z roku 1222. Ondrej navyše sľúbil obnoviť kráľovskú radu, ktorej členmi mali byť najvyšší uhorskí šľachtici spolu s cirkevnými hodnostármi, a jej rozhodnutia mali byť pre panovníka záväzné. Pridalo sa aj ustanovenie, že na krajinských snemoch majú župnú šľachtu reprezentovať štyria volení zástupcovia, do ktorých voľby nemôže zasahovať kráľ ani jeho úradníci.

Najskôr sa proces premeny pôvodných kráľovských žúp na samosprávne šľachtické župy udial na západnom Slovensku a v západnom Zадunajsku. Zavŕšený bol na strednom Slovensku, kde sa pôvodná veľká kráľovská Zvolenská župa koncom tridsiatych rokov 14. storočia rozpadla na niekoľko samostatných žúp: Turčiansku, Liptovskú, Oravskú a samotnú Zvolenskú.

Potvrdením samosprávy drobnej šľachty v jednotlivých župách sledoval kráľ vlastné záujmy. V emancipácii drobnej šľachty, ktorá týmito ustanoveniami získavala politickú moc, sa vytváral protipól voči veľmožom, ktorí boli najväčším konkurentom kráľovskej moci.

Celkovo sa Ondrejovi III. darilo situáciu v Uhorsku konsolidovať. Ondrej dal prednosť diplomacii pred násilím a vojenskými akciami.

12.4 Opozícia voči Ondrejovi III.

V roku 1298 umrel ostrihomský arcibiskup Vladimír, najvýznamnejšia opora Ondreja III. Za nového arcibiskupa bol zvolený Gregor, ktorý stál v opozícii voči kráľovi. Ten zvolal v roku 1298 krajinský snem, na ktorom bol bez účasti veľmožov vypracovaný zákonník upravujúci postavenie kráľa, šľachty a cirkvi. Ustanovenia sa predovšetkým dotýkali neprávom zabratých kráľovských majetkov, ktoré mali uchvatitelia vrátiť. Nariadenia však neboli uvedené do praxe, pretože tomu bránila silná pozícia veľmožských rodov. Postupne sa začala situácia Ondreja III. zhoršovať a vznikla analogická situácia ako na konci vlády Ladislava IV. Časť magnátov spolu so zvoleným ostrihomským arcibiskupom Gregorom začali pripravovať plán na povolanie Anjuovcov do Uhorska. Toto riešenie podporili najmä Baboničovci, Kyseckí, Frangepánovci a Čákovci. Veľmož Juraj Šubič už

na jar 1300 priviedol do Splitu 12-ročného Karola Róberta z Anjou. Bol synom neapolského kráľa Karola Martela a Márie, dcéry Štefana V.

Ondrej III., napriek tomu, že o akcii vedel, nepodnikol žiadnu vážnejšiu akciu. Spoliehal sa na podporu pápežského dvora, pretože mal nesprávne informácie, že pápež nebude podporovať Anjuovcov a ich nároky na uhorský trón. Na začiatku roka 1301 Ondrej III. náhle zomrel (14. januára 1301). Ním vymrela v Uhorsku dynastia Arpádovcov.

Literatúra

Povinná literatúra

- BOKES, František: Dejiny Slovenska a Slovákov od najstarších čias po oslobodenie. Bratislava 1946.
- Dejiny Slovenska : Dátumy, udalosti, osobnosti. Bratislava – Praha 2007.
- Dejiny Slovenska I. Bratislava 1986.
- ĎURICA, Milan S.: Dejiny Slovenska a Slovákov. Bratislava 1996
- HRUŠOVSKÝ, František: Slovenské dejiny. Martin 1939.
- KLEIN, Bohuš – RUTTKAY, Alexander – MARSINA, Richard: Vojenské dejiny Slovenska I. Bratislava 1994.
- KUČERA, Matúš: Slovenské dejiny I. Od príchodu Slovanov do roku 1526. Bratislava 2008.
- MARSINA, Richard – ČIČAJ, Viliam – KOVÁČ, Dušan – LIPTÁK, Ľubomír: Slovenské dejiny. Martin 1992.

Odporúčaná literatúra

- AVENARIUS, Alexander: Byzantská kultúra v slovanskom prostredí v VI. – XII. storočí. Bratislava 1992
- BEKE, Márgit: Esztergomi ersékek 1001 – 2003. Budapest 2003.
- BEŇKO, Ján: Osídlenie severného Slovenska. Košice 1985.
- DVORNÍK, František: Byzantské misie u Slovanů. Praha 1970.
- ENGEL, Pál: Középkori magyar genealógia. Budapest 2001 (CD).
- FÜGEDI, Erik: Castle and society in medieval Hungary (1000 – 1437). Budapest 1986.
- GYÖRFFY, György: Święty Stefan I Król Węgier. Warszawa 2003.
- HABOVŠTIAK, Alojz: Stredoveká dedina na Slovensku. Bratislava 1985.
- HLINKA, Jozef – KAZIMÍR, Štefan – KOLNÍKOVÁ, Eva: Peniaze v našich dejinách. Bratislava 1976.
- CHALUPECKÝ, Václav: Staré Slovensko. Bratislava 1923.
- KARÁCSONYI, János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Budapest 1900.

- KNAPPEK, Ludovít.: Cirkevná organizácia na Slovensku v stredoveku. Praha 1936.
- KUČERA, Matúš: Slovensko po páde Veľkej Moravy. Bratislava 1974.
- LUTOVSKÝ, Michal – PROFANTOVÁ, Naďa: Sámova ríše. Praha 1995.
- MALINIÁK Pavol: Človek a krajina Zvolenskej kotliny v stredoveku. Banská Bystrica 2009.
- MÁLYUSZ Elemér: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Budapest 2007.
- MAREK, Miloš: Cudzie etniká na stredovekom Slovensku, Martin 2006.
- MARSINA, Richard – MAREK, Miloš (edd. et trans.): Tatársky vpád. Budmerice 2008.
- MARSINA, Richard (ed. et trans.): Legendy stredovekého Slovenska. Budmerice 1997.
- MARSINA, Richard: Metodov boj. Bratislava 2012.
- RATKOŠ, Peter: Slovensko v dobe veľkomoravskej. Košice 1990.
- SOPKO, Július (ed. et trans.): Kronika uhorských kráľov zvaná Dubnická. Budmerice 2004.
- SOPKO, Július (ed. et trans.): Kroniky stredovekého Slovenska. Budmerice 1995.
- STEINHÜBEL, Ján: Nitrianske kniežatstvo. Bratislava 2004.
- ŠEDIVÝ Juraj: Mittelalterliche Schriftkultur im Pressburger Kollegiatkapitel. Bratislava 2007.
- ŠPIRKO, Jozef: Cirkevné dejiny I. Turčiansky Svätý Martin 1943.
- ULIČNÝ, Ferdinand: Dejiny osídlenia Šariša. Košice 1990.
- VARGA Gábor: Ungarn und das Reich vom 10. bis zum 13. Jahrhundert. München 2003.
- VARSÍK, Branislav: Osídlenie Košickej kotliny I-III. Bratislava 1964, 1973, 1977.
- VARSÍK, Branislav: Z osídlenia západného a stredného Slovenska v stredoveku. Bratislava 1984.
- VARSÍK, Branislav: Z osídlenia západného a stredného Slovenska v stredoveku. Bratislava 1984.
- ZSOLDOS Attila: Magyarország világi archontológiája 1000-1301. Budapest 2011.
- ŽUDEĽ, Juraj: Stolice na Slovensku. Bratislava 1984.

doc. PhDr. Vladimír Rábik, PhD.
Mgr. Peter Labanc, PhD.
Mgr. Martin Tibenský, PhD.

Slovenské stredoveké dejiny I.

Vysokoškolská učebnica
Vydanie prvé

Recenzenti

Dr. h. c. Prof. PhDr. Richard Marsina, DrSc.
doc. Mgr. Miloš Marek, PhD.

Jazyková korektúra Mgr. Darina Jašeková
Grafická úprava a sadzba © Ladislav Tkáčik

fftu

Vydavateľ

Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Hornopotočná 23, 918 43 Trnava
historia@truni.sk, fff.truni.sk

© Vladimír Rábik, Peter Labanc, Martin Tibenský, 2013
© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013
ISBN 978-80-8082-599-7